

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ.
ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ 1996 – 2012

του

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΡΓΑΚΗ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα στο Διεθνές και Ευρωπαϊκό Οικονομικό Δίκαιο (LLM)

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Πάφος, Κύπρος

2017

Υποβληθείσα στη Σχολή Νομικών και Κοινωνικών Επιστημών
σε εκπλήρωση
των απαιτήσεων για την απόκτηση
του Πτυχίου του
LLM

Σελίδα εκ προθέσεως κενή

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ.
ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ 1996 – 2012.

Διπλωματική Εργασία

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα στο Διεθνές και Ευρωπαϊκό Οικονομικό Δίκαιο (LLM)

Επιβλέπω Καθηγητής

ΔΡ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΗΣ

Εξεταστική Επιτροπή

[Ονόματα Μελών Εξεταστικής Επιτροπής]

Κοσμήτορας/Διευθυντής Προγράμματος

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ

Αφιέρωση

Η παρούσα διπλωματική εργασία είναι αφιερωμένη στην οικογένεια μου, τη σύζυγό μου Πηνελόπη και τις κόρες μου Λαμπρινή και Αικατερίνη, καθώς υπήρξαν πάντα δίπλα μου με αγάπη και υπομονή!!! Συμπαραστάτες στις δύσκολες στιγμές μου με βοήθησαν να αντεπεξέλθω στις προκλήσεις καθ' όλη τη διάρκεια των ακαδημαϊκών μου σπουδών.

Ευχαριστίες

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου, κ. Γ. Μαρή, για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με ένα τόσο ενδιαφέρον και σύγχρονο θέμα. Τον ευχαριστώ ακόμα για την υποστήριξη, τις συμβουλές του, καθώς και τη βοήθεια που πάντα μου παρείχε με τόση προθυμία. που για έξι περίπου μήνες, από την πρώτη έρευνα μέχρι το τελικό γράψιμο, μου συμπαραστάθηκε και με βοήθησε απεριόριστα, λύνοντας τις απορίες μου και βγάζοντάς με από πολλά αδιέξοδα, πάντα με όρεξη και υπομονή. Ελπίζω να είναι εξίσου ευχαριστημένος από τη συνεργασία μας.

Στην Κρήτη εκφράζουμε τα συναισθήματά μας με μαντινάδες!!!

Αφιερώνω λοιπόν την παρακάτω μαντινάδα στον άνθρωπο και Άντρα, κ. Γ. Μαρή!!

Άντρας θα πει να χεις αρχές αισθήματα και τρόπο

να προκαλείς το θαυμασμό των αλλωνών ανθρώπω.

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων	6
Κατάλογος Πινάκων.....	8
Κατάλογος Γραφημάτων.....	9
Περίληψη.....	10
Κεφάλαιο 1: Το Ελληνικό Φορολογικό Σύστημα.....	12
1.1. Η έννοια του φόρου	12
1.2. Τα χαρακτηριστικά του φόρου	13
1.3. Γνωρίσματα και λειτουργίες των φόρων	13
1.4. Διακρίσεις των φόρων	14
1.5. Πλεονεκτήματα - μειονεκτήματα άμεσων και έμμεσων φόρων	15
1.6. Μετακύλιση των φόρων	16
1.7. Φορολογική βάση	17
1.8. Το φορολογικό βάρος και η δίκαιη κατανομή του	18
1.9. Παράγοντες που συντελούν στη διαμόρφωση της φορολογικής δικαιοσύνης.....	18
1.10. Κανόνες φορολογίας.....	20
Κεφάλαιο 2: Η Ελλάδα την περίοδο 1990 – 2000	22
2.1. Η Οικονομική Πολιτική και το Χρονοδιάγραμμα της ΟΝΕ για το διάστημα 1996 – 2000	25
Κεφάλαιο 3: Ένταξη στην Ο.Ν.Ε – Η Δεκαετία 2000-2009.....	32
3.1. Δημόσιος Δανεισμός και Φορολογία – Λόγοι για τους οποίους δανείζονται οι δημόσιοι φορείς	38
3.2. Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή στην Ελληνική Οικονομία	40
3.3. Η Περιορισμένη Παραγωγική Βάση της Ελληνικής Οικονομίας	42
3.4. Συμπεράσματα.....	44
Κεφάλαιο 4: Η Ελληνική Οικονομία από το 2008 μέχρι το 2010	46
4.1. Η Μη Προσαρμογή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και η Κρίση	49
4.2. Το Κόστος του Μνημονίου	50
4.3. Συμπεράσματα.....	52
Κεφάλαιο 5: Η φορολογική πολιτική στην Ελλάδα από το 2009 και έπειτα.....	54

5.1. Οι επιβαρύνσεις από το 2010 έως το 2013	56
5.2. Η διάρθρωση των φορολογικών εσόδων ανά πηγή.....	58
Συμπεράσματα.....	62
Βιβλιογραφία.....	66

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Δημοσιονομικά μεγέθη της Ελλάδας το διάστημα 1980-1990, (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).....	24
Πίνακας 2: Δημόσια έσοδα ανά κατηγορία ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1990-2000 (Ρουκανάς, Σκλιάς, 2014).....	30
Πίνακας 3: Δημόσιες δαπάνες και μισθοδοτικό κόστος ως ποσοστά του ΑΕΠ, 1990-2000 (Πηγή: <i>European Commission: Annual Macro-economic Database (AMECO)</i> , (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).....	31
Πίνακας 4: τα στοιχεία της στήλης Δ απεικονίζουν το ετήσιο δημοσιονομικό αποτέλεσμα ως απόλυτο μέγεθος σε τρέχουσες τιμές (δια. ευρώ)	49
Πίνακας 5: Φορολογικά έσοδα του τακτικού προϋπολογισμού σε εκατ. €	58

Κατάλογος Γραφημάτων

Γράφημα 1: Το μέγεθος της παραοικονομίας (% του ΑΕΠ) (Πετράκης, 2010).....	41
Γράφημα 2: Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της ελληνικής οικονομίας (% του ΑΕΠ).....	43
Γράφημα 3: Άμεσοι Φόροι και Έμμεσοι Φόροι.....	58
Γράφημα 4: Φόροι Στην Περιουσία.....	59

Περίληψη

Είναι γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι η παγκόσμια κοινότητα είναι αντιμέτωπη με μία διαρκή και έντονη οικονομική κρίση. Τα οικονομικά προβλήματα ξεκίνησαν από τις αγορές των ΗΠΑ και στη συνέχεια επηρέασαν όλες τις χώρες του κόσμου ανάμεσά τους και αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρόλο που κάθε φορά που επηρεαζόταν μία χώρα από την οικονομική κρίση, λαμβάνονταν μέτρα μεμονωμένα και κατά περίπτωση, έγινε φανερό ότι οι χώρες θα έπρεπε να έχουν συντονιστεί και να ενεργήσουν από κοινού.

Στην Ελλάδα, η οικονομική κρίση αν και άργησε να κάνει την εμφάνισή της, παρόλα αυτά είχε επιπτώσεις τεράστιες. Συσσωρευμένα προβλήματα κακής διαχείρισης, τόσο του δημοσιονομικού τομέα όσο και του φορολογικού συστήματος, διόγκωσαν το ήδη τεταμένο κλίμα και αύξησαν τις αρνητικές επιδράσεις στην ελληνική οικονομία. Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα εντοπίστηκε κυρίως στο δημοσιονομικό έλλειμμα, στο δημόσιο χρέος και στο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών που είχαν ανέλθει σε επικίνδυνα επίπεδα συγκριτικά με το ΑΕΠ.

Πιο συγκεκριμένα, ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετώπισε και συνεχίζει να αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία, είναι το γεγονός των πολλών και συχνών μεταβολών στην ισχύουσα φορολογική νομοθεσία καθώς και στα προβλήματα που έγκειται στην παραοικονομία και στην φοροδιαφυγή και φόρο-αποφυγή.

Η διεθνής αντίληψη για ένα κράτος που δανείζεται αρκετά, δεν έχει σταθερή φορολογική νομοθεσία και που αντιμετωπίζει υψηλά ποσοστά διαφθοράς, αποτρέπει την προσέλκυση επενδύσεων. Οι επενδύσεις αποτελούν μια σημαντική πηγή για να βελτιώσει τη θέση της η Ελλάδα στη διεθνή οικονομία. Για το λόγο αυτό, η φορολογία θα έπρεπε και θα πρέπει να εξυπηρετεί την σταθεροποίηση της οικονομίας, να είναι δίκαιη και αποτελεσματική, ώστε να αντιμετωπιστούν τα παραπάνω προβλήματα όχι μόνο την περίοδο της κρίσης αλλά και διαχρονικά.

Η εργασία παρουσιάζει την παρούσα φορολογική εικόνα της Ελλάδας και κάνει μία ιστορική αναδρομή στην φορολογική πολιτική που επικράτησε από το 1996 έως το 2009. Βασικός στόχος της είναι η όσο το δυνατόν πληρέστερη αποτύπωση και ανάλυση της φορολογικής πολιτικής που επικράτησε στην Ελλάδα την εξεταζόμενη περίοδο.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι ορισμοί που χρησιμοποιούνται για να ορίζουν την έννοια του φόρου καθώς και ο χαρακτήρας του. Στη συνέχεια αναλύονται οι λειτουργίες καθώς και οι διακρίσεις που έχουν προκύψει από την βιβλιογραφία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η φορολογική εικόνα της Ελλάδος, οι μεταρρυθμίσεις και οι αλλαγές που έχουν συμβεί κατά το εξεταζόμενο διάστημα καθώς και όλες οι αναμενόμενες αλλαγές, που στόχο έχουν να καλύψουν τις δημόσιες δαπάνες και να βελτιώσουν την οικονομική θέση της χώρας.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι αποκλίνουσες συμπεριφορές έναντι της φορολόγησης. Παρουσιάζονται οι έννοιες της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής, και της φόρο-αποφυγής καθώς και οι προσδιοριστικοί παράγοντες που οδηγούν σε τέτοιες συμπεριφορές.

Τέλος στα συμπεράσματα περιλαμβάνεται η εξαγωγή συμπερασμάτων.

Επομένως, η παρούσα εργασία προσεγγίζει το ελληνικό φορολογικό σύστημα αρκετά χρόνια πριν την οικονομική κρίση (το 1996) έως και τα πρώτα χρόνια εμφάνισής της στην Ελλάδα, ασχολείται με ένα αντικείμενο, το οποίο αποτελεί κομμάτι της καθημερινής του ζωής. Η διαχρονικότητα του θέματος καθώς και το μεγάλο ενδιαφέρον για έρευνα, η οποία θα προσθέσει ένα μικρό λιθαράκι σε παρόμοιες ερευνητικές προσπάθειες ήταν τα στοιχεία που οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος.

Κεφάλαιο 1: Το Ελληνικό Φορολογικό Σύστημα

Οι δημόσιοι φορείς, για να πετυχαίνουν καλύτερα τις πολλαπλές επιδιώξεις τους, επιβάλλουν συνήθως περισσότερους από μία κατηγορία φόρων. Αυτό καθίσταται αναγκαίο καθώς κάποιοι φόροι είναι πιο αποτελεσματικοί στην πραγματοποίηση συγκεκριμένων στόχων των δημόσιων φορέων, ενώ κάποιοι άλλοι ωφελούν άλλους στόχους. Συνεπώς, οι διάφορες κατηγορίες φόρων εμφανίζουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, γι' αυτό πρέπει να συνδυάζονται κατάλληλα, ώστε να ελαχιστοποιούνται τα μειονεκτήματα της φορολογίας και να μεγιστοποιούνται τα πλεονεκτήματα της (Γεωργακόπουλος, 1997). Όλες αυτές οι κατηγορίες φόρων, (τέλη, εισφορές ή συνεισφορές, δασμοί κτλ) που χρησιμοποιούνται στην καθημερινή ζωή, αλλά και από τον ίδιο τον Νομοθέτη στους ισχύοντες νόμους για να προσδιορίσουν μια υποχρέωση του πολίτη προς το κράτος αποτελούν τη συγγενή έννοια που εκφράζεται με μια λέξη: Φόρος (Σελλάς, 1989).

1.1. Η έννοια του φόρου

Ως φόρος ορίζεται το ποσό των χρημάτων που κάθε φορολογούμενος πολίτης καλείται να καταβάλλει προς το κράτος ανάλογα με τις ενέργειες που κάνει και έχουν οικονομικό περιεχόμενο. Η έννοια του φόρου είναι πολύμορφη και πολυσύνθετη. Όλες οι πλευρές του φόρου χρειάζεται να ερευνώνται για τον επιστημονικό προσδιορισμό του όρου, και πιο συγκεκριμένα η οικονομική, κοινωνική, πολιτική, διοικητική και νομική πλευρά. Συγκεκριμένα, φόρος είναι «σαφώς καθορισμένες διατάξεις και χωρίς ειδικό αντάλλαγμα, εισφορά των πολιτών προς το κράτος για την κάλυψη των δημοσίων αναγκών, στις οποίες περιλαμβάνονται κοινωνικοπολιτικοί και οικονομικοί σκοποί» (Σελλάς, 1989). Για να μπορούν να διαθέτουν οι δημόσιοι φορείς τα δημόσια αγαθά δωρεάν στους πολίτες, όπως επίσης και να καλύπτουν τις διάφορες άλλες δαπάνες τους, χρειάζονται πόρους, τους οποίους δεν διαθέτουν, επειδή η περιουσία τους είναι περιορισμένη και δεν διαθέτουν άλλους ίδιους πόρους. Για την απόκτηση αυτών των πόρων, λοιπόν, οι δημόσιοι φορείς χρησιμοποιούν διάφορα άλλα μέσα. Ορισμένα από αυτά είναι μονομερή και έχουν συνήθως αναγκαστικό χαρακτήρα, τα μέσα αυτά δηλαδή συνεπάγονται παροχή των ιδιωτικών φορέων προς τους δημόσιους φορείς χωρίς αντίστοιχη ειδική αντιπαροχή των τελευταίων. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται κυρίως οι φόροι (Γεωργακόπουλος, 1997).

1.2. Τα χαρακτηριστικά του φόρου

Ο φόρος και η επιβολή φορολογίας αποτελεί νόμιμο δικαίωμα και αξίωση του κράτους που εκτείνεται σε όλη την επικράτεια και σε όλους τους πολίτες. Αυτό το δικαίωμα το ασκούν, αλλά μετά από εξουσιοδότηση από το κράτος και οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοικήσεως δηλαδή, οι Δήμοι, άλλα για τις τοπικές ιδιαίτερα φορολογίες και τέλη.

Ο ακριβής καθορισμός της έννοιας του φόρου είναι δύσκολος, τόσο για την Οικονομική όσο και για τη Νομική επιστήμη. Η έννοια του φόρου παίρνει διαφορετική μορφή ανάλογα με την εποχή και την χώρα που αφορά, γιατί παρακολουθεί την οργάνωση και τη λειτουργία, κατά τόπο και χρόνο, όσο και τη μορφή και εξέλιξη της οικονομίας, κάθε πολιτείας. Η εκλογή και η επιλογή των διαφόρων μορφών του φόρου στηρίζεται σε νομικούς, δημοσιονομικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους. Επιπλέον, σε ποια έκταση έχει δικαίωμα το κράτος να επιβάλλει φόρους εξαρτάται από την οικονομική του κατάσταση, γιατί το μέγεθος των δαπανών που θα ικανοποιήσει με τα ποσά των φόρων που θα εισπράξει, εξαρτάται από αυτήν. Ακόμη, το μέγεθος των δαπανών αυτών που θα καλύψει το κράτος, επηρεάζει το ύψος των εσόδων που θα επιδιώξει να πραγματοποιήσει από τους φόρους.

Η μορφή των φόρων και η διαμόρφωσή τους προσαρμόζεται στα χαρακτηριστικά και τις συνθήκες του λαού, ανταποκρινόμενη στις οικονομικές του δυνατότητες, χωρίς να εμποδίζει την ανάπτυξη και πρόοδο της οικονομίας καθώς και την εφαρμογή της φορολογικής δικαιοσύνης. Η επιβολή του φόρου εξαρτάται από τη φορολογική πολιτική του κράτους.

Ο φόρος: α) επιβάλλεται με νόμο για να εξασφαλισθούν με τα οικονομικά μέσα που θα προκόψουν από την επιβολή του, η λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών και έχει ως μέτρο τις απαραίτητες για αυτές δαπάνες και β) αποτελεί μέσο εξασφάλισης δίκαιης και ίσης κατανομής των δημόσιων δαπανών ανάμεσα στους πολίτες, οι οποίοι έχουν καθήκον να καταβάλλουν τη δίκαιη και ίση αυτή εισφορά προς το κράτος, όπως έχει καθοριστεί από τους Νόμους για την ικανοποίηση γενικών αναγκών του (Σελλάς, 1989).

1.3. Γνωρίσματα και λειτουργίες των φόρων

Τα βασικότερα γνωρίσματα των φόρων είναι τα εξής:

- αποτελούν αναγκαστικό μέσο μετάθεσης πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα
- αποτελούν μέσο μονομερές, δηλαδή μέσο που συνεπάγεται μόνο παροχή από τους ιδιωτικούς προς τους δημόσιους φορείς χωρίς αντίστοιχη ειδική αντιπαροχή των τελευταίων στους πρώτους.

Οι λειτουργίες των φόρων είναι πολλές. Οι κυριότερες λειτουργίες είναι οι εξής: η ταμειευτική, η οικονομική και η κοινωνική λειτουργία.

1. Ταμειευτική Λειτουργία: Οι φόροι αποτελούν ένα αναγκαστικό μέσο μετάθεσης πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα, έτσι ώστε να μπορεί το κράτος να χρηματοδοτεί τις δαπάνες του και να παρέχει τις υπηρεσίες του δωρεάν στο κοινωνικό σύνολο. Η ταμειευτική λειτουργία είναι ίσως η βασικότερη λειτουργία των φόρων, όχι όμως η μοναδική.

2. Οικονομική Λειτουργία: Η οικονομική λειτουργία των φόρων αναφέρεται στη χρησιμοποίησή τους ως μέσων άσκησης οικονομικής πολιτικής.

3. Κοινωνική Λειτουργία: Η κοινωνική λειτουργία των φόρων αφορά τη χρησιμοποίησή τους ως μέσο άσκησης κοινωνικής πολιτικής, δηλαδή βελτίωσης της διανομής του εισοδήματος και του πλούτου (Γεωργακόπουλος, 1997).

1.4. Διακρίσεις των φόρων

Οι φόροι διακρίνονται σε **άμεσους** και **έμμεσους** φόρους. **Άμεσοι** είναι οι φόροι που επιβάλλονται σε βάρος προσώπων αναφορικά με το αντικείμενο του φόρου με βάση το εισόδημα ή την περιουσία τους. Επομένως, άμεσοι φόροι είναι εκείνοι με τους οποίους επιβαρύνεται ο ίδιος ο φορολογούμενος. Οι άμεσοι φόροι διακρίνονται επιπλέον σε προοδευτικούς και αναλογικούς.

Έμμεσοι φόροι είναι οι φόροι που επιβάλλονται στο αντικείμενο του φόρου χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το εισόδημα ή η περιουσία του φορολογουμένου. Οι έμμεσοι χωρίζονται περεταίρω σε πάγιους, πραγματικούς, προσωπικούς, ειδικούς και φόρους κατ' αξία (Τζούμας, 2009).

Η κύρια διάκριση των φόρων βασίζεται είτε στον τρόπο που εισπράττονται (διοικητική άποψη) είτε στη φύση του φορολογικού αντικειμένου (δημοσιονομική άποψη). Σύμφωνα με την πρώτη άποψη άμεσοι φόροι είναι:

- Ο φόρος εισοδήματος
- Ο φόρος κληρονομιών, δωρεών, γονικών παροχών, γιατί εισπράττονται με βάση ονομαστικούς καταλόγους. (Κατά την άποψη αυτή και ο Φ.Π.Α είναι άμεσος επειδή εισπράττεται με την ίδια διαδικασία των άμεσων φόρων).

Ως έμμεσοι φόροι ορίζονται:

- Οι δασμοί

- Τα τέλη χαρτοσήμου (όπου υπάρχουν)
- Οι φόροι κατανάλωσης και γενικά όσοι άλλοι εισπράττονται όχι με καταλόγους άλλα με βάση τιμολόγια.

Με τη δημοσιονομική άποψη βασικά στοιχεία για τη διάκριση των φόρων αποτελούν η επίρριψη του φόρου ή φύση του φορολογικού αντικειμένου. Κατά την άποψη αυτή, άμεσος είναι ο φόρος που επιβάλλεται σε πρόσωπο που οφείλει να τον καταβάλλει στο κράτος και έμμεσος είναι ο φόρος που επιβάλλεται σε άτομο, το οποίο όμως τελικά θα επιρρίψει σε τρίτο πρόσωπο το φόρο.

Επομένως, με την άποψη αυτή άμεσοι φόροι είναι:

- Ο φόρος εισοδήματος
- Ο φόρος κεφαλαίου

και έμμεσοι φόροι είναι:

- Οι δασμοί
- Οι φόροι κατανάλωσης
- Ο φόρος προστιθέμενης αξίας (Φ.Π.Α) (Γκίνογλου, 2004).

1.5. Πλεονεκτήματα - μειονεκτήματα άμεσων και έμμεσων φόρων

Τα κυριότερα πλεονεκτήματα των άμεσων φόρων είναι:

- Δικαιότεροι
- Σταθερότητα απόδοσης
- Μικρό κόστος είσπραξης
- Ακριβής γνώση ποσών από τους φορολογούμενους

Μειονεκτήματα των άμεσων φόρων είναι:

- Δεν έχουν άμεση απόδοση
- Ευνοούν τη φοροδιαφυγή
- Δυσκολότερη διαδικασία είσπραξης
- Βασικότερα πλεονεκτήματα έμμεσων φόρων είναι:
- Εύκολη είσπραξη
- Ευκολότερη καταβολή
- Δυσκολότερη φοροδιαφυγή

Μειονεκτήματα των έμμεσων φόρων είναι:

- Αβέβαιη είσπραξη σε περιόδους οικονομικών κρίσεων και αστάθεια σε τέτοιες περιόδους
- Όταν έχουμε ζήτηση ειδών πάλι η είσπραξη του φόρου είναι αβέβαιη.

Γενικά, για κάθε κυβέρνηση αποτελεί μεγάλο πρόβλημα η σχέση ανάμεσα στους άμεσους και έμμεσους φόρους, επειδή συνήθως μεγαλύτεροι άμεσοι φόροι δείχνουν μεγαλύτερο επίπεδο ανάπτυξης, ενώ το αντίθετο συμβαίνει για μεγαλύτερους έμμεσους φόρους που δείχνουν αναπτυσσόμενα ή και υποανάπτυκτα κράτη (Γκίνου, 2004) .

1.6. Μετακύλιση των φόρων

Μετακύλιση ενός φόρου είναι η μετάθεση του φόρου αυτού από τον ιδιωτικό φορέα, που επιβάλλεται αρχικά, σε άλλο ιδιωτικό φορέα. Η μετάθεση αυτή του φόρου γίνεται με αναπροσαρμογή των όρων, με τους οποίους εκείνος που υποχρεώνεται να καταβάλλει το φόρο στο δημόσιο, συναλλάσσεται με άλλους ιδιωτικούς φορείς στην αγορά.

Για παράδειγμα, ο φόρος που επιβάλλεται στους παραγωγούς ενός προϊόντος και θα καταβληθεί στην αρμόδια υπηρεσία, οι παραγωγοί θα επιδιώξουν μετά την επιβολή του φόρου να αυξήσουν την τιμή του προϊόντος και να μεταβιβάσουν το φόρο στους χονδρέμπορους, οι οποίοι με τη σειρά τους θα τον μεταβιβάσουν στους λιανοπωλητές και οι τελευταίοι στους τελικούς καταναλωτές. Βέβαια, οι τελικοί καταναλωτές θα αντιδράσουν και θα προσπαθήσουν να αναμεταβιβάσουν ένα μέρος του φόρου στους παραγωγούς, δηλαδή θα μειώσουν την κατανάλωση του αγαθού αυτού (στο οποίο υπήρξε άνοδος της τιμής) και θα αναγκάσουν τους λιανοπωλητές, τους χονδρέμπορους ή τους παραγωγούς του προϊόντος να απορροφήσουν ένα μέρος του φόρου. Αυτό θα συμβεί πραγματικά με το μηχανισμό των τιμών, γιατί η μείωση της ζήτησης του προϊόντος, που επιβλήθηκε φόρος, θα οδηγήσει σε μείωση της τιμής του και μείωση των αμοιβών συντελεστών και των κερδών των επιχειρήσεων, που απασχολούνται στην παραγωγή του αγαθού. Έτσι ο φόρος θα θέσει σε κίνηση μια διαδικασία αναπροσαρμογών, της οποίας το τελικό αποτέλεσμα δεν μπορεί να προβλεφθεί εύκολα. Παρ' όλα αυτά είναι δυνατό στη νέα κατάσταση, μετά από όλες τις παραπάνω αναπροσαρμογές, οι υπόχρεοι να καταβάλλουν το φόρο στο δημόσιο ταμείο να έχουν πετύχει μετακύλιση ενός μέρους ή και ολόκληρου του ποσού φόρου σε ιδιωτικούς φορείς.

Η μετακύλιση των φόρων διακρίνεται συνήθως προς τα μπρος και μετακύλιση προς τα πίσω. Μετακύλιση προς τα μπρος έχουμε όταν ο φόρος μεταφέρεται στους τελικούς καταναλωτές των προϊόντων με αύξηση των τιμών τους. Αντίθετα, μετακύλιση προς τα πίσω συμβαίνει όταν ο φόρος μεταβιβάζεται στους κατόχους των παραγωγικών συντελεστών με μείωση των καθαρών αμοιβών τους. Ο βαθμός μετακύλισης των διάφορων κατηγοριών φόρων έχει ιδιαίτερη σημασία από άποψη οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, καθώς από αυτόν εξαρτώνται οι κυριότερες επιδράσεις των φόρων (Γεωργακόπουλος, 1997).

1.7. Φορολογική βάση

Φορολογική βάση είναι το μέγεθος με βάση, το οποίο υπολογίζεται η φορολογική υποχρέωση, δηλαδή το ποσό του φόρου που πρέπει να καταβάλλει ο φορολογούμενος. Ως φορολογική βάση μπορεί να χρησιμοποιηθεί οποιοδήποτε χαρακτηριστικό γνώρισμα των φορολογουμένων, οικονομικό ή και μη οικονομικό.

Στην αρχαιότητα χρησιμοποιούνταν διάφορα χαρακτηριστικά των φορολογουμένων ως βάση για τον υπολογισμό της φορολογικής τους υποχρέωσης. Για παράδειγμα, το μέγεθος της περιουσίας τους (οικονομικό στοιχείο), ή ο αριθμός των παραθυριών του σπιτιού ενός φορολογούμενου ή ακόμη και ίδια η ύπαρξή του στη ζωή (μη οικονομικό στοιχείο). Στις μέρες μας όμως, ως φορολογική βάση χρησιμοποιούνται συνήθως διάφορα οικονομικά χαρακτηριστικά του φορολογούμενου, όπως το εισόδημα, η περιουσία και η καταναλωτική δαπάνη.

Στη θεωρία υπάρχει σημαντική διαμάχη σχετικά με το ποιο από τα τρία αυτά στοιχεία αποτελεί την καλύτερη βάση για τον υπολογισμό των φόρων και οδηγεί σε δικαιότερη κατανομή της επιβάρυνσής τους. Από τους περισσότερους θεωρητικούς γίνεται δεκτό ότι το εισόδημα πρέπει να χρησιμοποιείται πρωταρχικά ως βάση για τον υπολογισμό της φορολογικής υποχρέωσης, επειδή αποτελεί τη δυνατότητα των φορολογουμένων να συμβάλλουν στη χρηματοδότηση των δημόσιων δαπανών, θα πρέπει όμως συμπληρωματικά να χρησιμοποιείται και η περιουσία. Διότι, εάν έχουμε δύο φορολογούμενους με το ίδιο εισόδημα, αλλά ο ένας έχει περιουσία και ο άλλος δεν έχει, ο πρώτος μπορεί να συμβάλλει περισσότερο στη χρηματοδότηση των δημόσιων δαπανών. Αντίθετα, ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν την άποψη ότι η καταναλωτική δαπάνη πρέπει να χρησιμοποιείται πρωταρχικά ως βάση για τον υπολογισμό της φορολογικής υποχρέωσης των πολιτών. Στην πράξη, ως φορολογική βάση χρησιμοποιούνται και τα τρία αυτά οικονομικά χαρακτηριστικά των φορολογουμένων, δηλαδή το εισόδημα, η περιουσία και η δαπάνη (Γεωργακόπουλος, 1997).

1.8. Το φορολογικό βάρος και η δίκαιη κατανομή του

Σύμφωνα με τον Γεωργακόπουλο (1997), οι φόροι είναι μονομερείς παροχές των ιδιωτικών φορέων στο κράτος, καθώς δεν αντισταθμίζονται από ειδική αντιπαροχή του κράτους στους ιδιωτικούς φορείς, ανάλογα με το ύψος της παροχής του καθενός. Εξαιτίας αυτής της μονομέρειας, οι φόροι προκαλούν μια επιβάρυνση στους ιδιωτικούς φορείς που είναι γνωστή ως φορολογικό βάρος. Το φορολογικό αυτό βάρος δεν είναι τίποτε άλλο παρά το κόστος της δωρεάν παροχής των δημόσιων αγαθών και χρηματοδότησης των άλλων δραστηριοτήτων των δημόσιων φόρων.

Ένα βασικό θέμα που απασχολεί τον κλάδο της Δημόσιας Οικονομικής είναι η εξεύρεση ενός τρόπου δίκαιης κατανομής του φορολογικού βάρους μεταξύ των πολιτών. Δύο προβλήματα που δημιουργούνται στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η αναφορά στον ορισμό της δίκαιης κατανομής του φορολογικού βάρους και η εξεύρεση των κατάλληλων κριτηρίων με βάση, τα οποία πρέπει να επιβάλλονται οι φόροι, ώστε η κατανομή του φορολογικού βάρους να είναι δίκαιη.

Όσον αφορά το πρώτο πρόβλημα, η επικρατούσα άποψη είναι ότι στις δημοκρατικά οργανωμένες κοινωνίες, ως δίκαιη θεωρείται η κατανομή του φορολογικού βάρους όταν ανταποκρίνεται στις γενικά παραδεκτές αντιλήψεις του κοινωνικού συνόλου για κοινωνική δικαιοσύνη. Συνήθως γίνεται δεκτό ότι τέτοια είναι η κατανομή του φορολογικού βάρους, όταν ανταποκρίνεται σε δύο βασικές αρχές: α) την αρχή της οριζόντιας φορολογικής ισότητας και β) την αρχή της κάθετης φορολογικής ισότητας. Η πρώτη αρχή ικανοποιείται όταν οι πολίτες, οι οποίοι βρίσκονται κάτω από τις ίδιες συνθήκες, έχουν την ίδια φορολογική μεταχείριση, ενώ η δεύτερη ικανοποιείται όταν οι πολίτες, που βρίσκονται κάτω από διαφορετικές συνθήκες έχουν διαφορετική φορολογική μεταχείριση.

Όταν τηρούνται οι δύο παραπάνω αρχές, η κατανομή του φορολογικού βάρους είναι δίκαιη. Το πρόβλημα όμως είναι να καθοριστεί πότε δύο πολίτες βρίσκονται κάτω από τις ίδιες συνθήκες για φορολογικούς σκοπούς και πότε όχι.

1.9. Παράγοντες που συντελούν στη διαμόρφωση της φορολογικής δικαιοσύνης

Πολλοί είναι οι παράγοντες που συντελούν στη διαμόρφωση των κανόνων της φορολογικής δικαιοσύνης, όπως:

- Η φοροδοτική ικανότητα του πολίτη.
- Η καθολικότητα του φόρου.

- Ο διαχωρισμός της φορολογητέας ύλης.
- Η αποφυγή της διπλής φορολογίας.
- Η αναλογικότητα ή προοδευτικότητα του φόρου.
- Ο προσωπικός ή πραγματικός χαρακτήρας του φόρου.
- Το αφορολόγητο ελάχιστο όριο συντήρησης κ.α.

Η φοροδοτική ικανότητα έχει επηρεάσει πάρα πολύ τη φορολογική νομοθεσία των ανεπτυγμένων κρατών. Σύμφωνα με το άρθρο διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου το 1789 στη Γαλλία το Ελληνικό Σύνταγμα όρισε πως οι Έλληνες πρέπει να συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους.

Η αρχή της καθολικότητας του φόρου επιβάλλει στους πολίτες να καταβάλλουν φόρο χωρίς διάκριση και από Έλληνες και από αλλοδαπούς που ζουν στην Ελλάδα. Κάποιες απαλλαγές στις φτωχές τάξεις με πολύ χαμηλά εισοδήματα δεν έρχονται σε αντίθεση με την αρχή αυτή και γι' αυτό πολλά κράτη την εφαρμόζουν.

Ο διαχωρισμός της φορολογητέας ύλης, δηλαδή του διαχωρισμού των εισοδημάτων ανάλογα με την πηγή προέλευσής του σε κατηγορίες, δημιουργεί επίσης το συναίσθημα της φορολογικής δικαιοσύνης στους πολίτες. Για τον λόγο αυτό και τα σύγχρονα φορολογικά συστήματα παρέχουν σε ορισμένα εισοδήματα, όπως για παράδειγμα εισοδήματα από εργασία ορισμένες απαλλαγές.

Το πρόβλημα της διπλής φορολογίας στο σημερινό ελληνικό φορολογικό σύστημα καθορίζει το υποκείμενο του φόρου με βάση το κριτήριο του τόπου όπου προκύπτει το εισόδημα και με βάση το κριτήριο της κατοικίας του υποκειμένου του φόρου, μόνιμης και βεβαιωμένης από πίνακες του Υπουργείου Οικονομίας. Ισχύει λοιπόν η αρχή της φορολογίας του εισοδήματος στην πηγή και η αρχή της φορολογίας του εισοδήματος στην κατοικία. Όποιος λοιπόν, έχει τη μόνιμη κατοικία του στην Ελλάδα και αποκτά εισοδήματα στο εξωτερικό σύμφωνα με το νόμο θα πρέπει να φορολογείται και στην Ελλάδα άσχετα αν φορολογήθηκε και στο κράτος που δημιουργήθηκε το εισόδημα. Με τον τρόπο αυτό όμως θα είχαμε διπλή φορολογία. Έτσι τα κράτη για να αποφύγουν τη διπλή φορολογία και να διευκολύνουν τη διεθνή κίνηση κεφαλαίων υπογράφουν μεταξύ τους διμερείς συμβάσεις αποφυγής της διπλής φορολογίας. Για την εφαρμογή των συμβάσεων ισχύουν δύο μέθοδοι. Η μέθοδος της πιστοποίησης και η μέθοδος της επιστροφής. Πολλοί συγγραφείς ασχολήθηκαν με το θέμα της διπλής φορολογίας, η οποία δημιουργεί ανισότητες μεταξύ των φορολογουμένων. Ο προσωπικός ή πραγματικός χαρακτήρας του φόρου συνδέεται με τον κανόνα της φορολογικής δικαιοσύνης

και λαμβάνει υπόψη του τη φοροδοτική ικανότητα και τη προσωπική κατάσταση του φορολογουμένου. Ο προσωπικός φόρος είναι δικαιότερος από τον πραγματικό, επειδή εκτιμάται η όλη οικονομική κατάσταση του φορολογουμένου έχει όμως το μειονέκτημα ότι πρέπει να υπάρχει καλή οργάνωση του κράτους και έμπειρο προσωπικό που θα εκτιμήσουν την περιουσία. Στην Ελλάδα προσωπικός φόρος είναι ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων, ο φόρος κληρονομιών και δωρεών. Πραγματικός φόρος είναι ο φόρος εισοδήματος των νομικών προσώπων (Γκίνογλου, 2004).

1.10. Κανόνες φορολογίας

Η φορολογία στα κράτη επιβάλλεται με βάση ορισμένους κανόνες που είναι αναγνωρίσιμοι διεθνώς και αποτελούν το συνδυασμό της επιστήμης και της πείρας. Μερικοί από τους κανόνες-αρχές είναι:

- αρχές δικαιοσύνης
- αρχές ταμιευτικές
- αρχές διοικητικές
- αρχές οικονομικές

Οι αρχές αυτές άσκησαν μεγάλη επίδραση στις κυβερνήσεις των κρατών, όμως η ανάπτυξη της οικονομίας των κρατών επέβαλε τη συμπλήρωσή τους για να μπορούν να ανταποκριθούν στις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, όπως τηλεπικοινωνιακή ανάπτυξη, ανάπτυξη πληροφοριακών συστημάτων κ.α. Οι σημαντικότεροι κανόνες είναι οι εξής:

1^{ος} Κανόνας Φορολογικής Δικαιοσύνης Και Ισότητας: οι φορολογούμενοι πρέπει να εισφέρουν στις δαπάνες του κράτους ανάλογα με το εισόδημα που αποκτούν.

2^{ος} Κανόνας της Βεβαιότητας του Φόρου: ο φόρος να είναι βέβαιος και όχι αυθαίρετος. Ο χρόνος και ο τρόπος πληρωμής του φόρου καθώς και το πληρωτέο ποσό του πρέπει να είναι σαφώς καθορισμένα για να μην "αφήνεται" ο φορολογούμενος στη διάθεση του δημόσιου υπαλλήλου (εισπράκτορα).

3^{ος} Κανόνας της Προσφορότητας ή Καταλληλότητας του Φόρου: ο φόρος πρέπει να επιβάλλεται σε χρόνο και με τρόπο που να είναι οι πιο κατάλληλοι για τον φορολογούμενο.

4^{ος} Κανόνας της Οικονομικότητας του Φόρου: ο φόρος πρέπει να επιβάλλεται σύμφωνα με την οικονομική αρχή, δηλαδή με τέτοιο τρόπο ώστε η διαφορά μεταξύ του φόρου που καταβάλλουν οι πολίτες και στο ποσό που εισπράττει το κράτος να είναι η μικρότερη δυνατή (Γκίνογλου, 2004).

Κεφάλαιο 2: Η Ελλάδα την περίοδο 1990 – 2000

Στο τέλος της δεκαετίας του 1980 βρίσκει την Ελλάδα να παλινδρομεί μεταξύ μακροοικονομικής αστάθειας, παραγωγικής στασιμότητας και πολιτικής αβεβαιότητας. Όπως επισημαίνεται, η πορεία της ελληνικής οικονομίας στο τέλος της δεκαετίας του 1980 παρουσίαζε συνεχή επιδείνωση που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μη αναστρέψιμες τάσεις αν δεν εφαρμοζόταν κατάλληλη οικονομική διαχείριση. Η οικονομική πολιτική που ασκήθηκε μεταξύ των τριών εκλογικών αναμετρήσεων αποδείχθηκε τελικά αναποτελεσματική ως προς την επίτευξη των σταθεροποιητικών επιδιώξεών της. Η δύσκολη οικονομική κατάσταση περιπλεκόταν ακόμη περισσότερο από την παρατεταμένη πολιτική αβεβαιότητα και την ασάφεια που διέκρινε την κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής. Με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης τον Ιούνιο του 1989, το οποίο υιοθέτησε το σχέδιο Delors και πρότεινε την έναρξη του πρώτου σταδίου για τη δημιουργία της ΟΝΕ την 1η Ιουλίου 1990, δημιουργήθηκε η ανάγκη για διεξαγωγή λεπτομερών διαπραγματεύσεων σχετικά με τα επόμενα στάδια της ΟΝΕ. Οι διαπραγματεύσεις άρχισαν με τα Διακυβερνητικά Συνέδρια στη Ρώμη τον Οκτώβριο του 1990 και τερματίστηκαν στο Μάαστριχτ το 1991, όπου αποφασίστηκε η τροποποίηση της Συνθήκης της Ρώμης για τη δημιουργία της ΟΝΕ. Στο Μάαστριχτ συζητήθηκαν επίσης θέματα εναρμόνισης της κοινωνικής πολιτικής στο πλαίσιο της ΕΕ, καθώς και η διαδικασία που θα έπρεπε να ακολουθηθεί για τη δημιουργία μιας Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Ουσιαστικά, στα Διακυβερνητικά Συνέδρια συζητήθηκαν τόσο η δημιουργία της ΟΝΕ όσο και η δημιουργία μιας μελλοντικής πολιτικής ένωσης. Όμως οι συζητήσεις για την τελευταία είχαν μάλλον περιορισμένα αποτελέσματα (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Η Οικουμενική Κυβέρνηση ανακοίνωσε μια σειρά μέτρων για τη μείωση του δημοσίου ελλείμματος, το οποίο είχε πάρει εκρηκτικές διαστάσεις. Πρακτικά προχώρησε στην αναπροσαρμογή των τιμών ορισμένων αγαθών και υπηρεσιών που προσφέρονταν από δημόσιες επιχειρήσεις, στην κατάργηση ορισμένων έμμεσων φόρων (Τράπεζα της Ελλάδος 1990.) Τα μέτρα για την αύξηση των δημόσιων εσόδων δεν ήταν επαρκή για να ανακόψουν την ανοδική τάση των δημόσιων ελλειμμάτων. Η φοροδιαφυγή προσέλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις, ενώ η συγκράτηση των δημόσιων δαπανών ήταν ανέφικτη σε συνθήκες πολιτικής αστάθειας και οικονομικής αβεβαιότητας. Η χρηματοδότηση των ελλειμμάτων είχε οδηγήσει στη δημιουργία πρόσθετης ρευστότητας στην οικονομία, υπονομεύοντας την

αντιπληθωριστική κατεύθυνση της νομισματικής πολιτικής. Η εισοδηματική πολιτική διατήρησε τον επεκτατικό της χαρακτήρα με σημαντικές επιπτώσεις στην αύξηση του κόστους εργασίας εξαιτίας και της επενδυτικής ανεπάρκειας.

Το μείγμα αυτό μακροοικονομικής πολιτικής και οι αδυναμίες που εκδηλώθηκαν κατά την εφαρμογή του οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι ήταν αποτέλεσμα εύθραυστων κυβερνητικών συνεργασιών χωρίς δυνατότητα προγραμματικών και ιδεολογικών συγκλίσεων. Οι δυσμενείς τάσεις που επικράτησαν στην ελληνική οικονομία στην διάρκεια του 1989 συνεχίσθηκαν και κατά το 1990, με αποτέλεσμα την περαιτέρω σοβαρή επιδείνωση των βασικών ανισορροπιών της ελληνικής οικονομίας. Η παρατεταμένη συνύπαρξη υψηλών ρυθμών πληθωρισμού και πολύ χαμηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης και τα μεγάλα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ήταν ανάμεσα στα κεντρικά προβλήματα της οικονομίας. Το πρόβλημα όμως που κυριαρχούσε στην οικονομική συγκυρία του 1989-1990 και ταυτόχρονα δημιουργούσε τη μεγαλύτερη πίεση στην οικονομική πολιτική ήταν το πολύ υψηλό δημόσιο έλλειμμα και χρέος που άφηνε πίσω της η δεκαετία του 1980. Το πρόβλημα αυτό σε συνδυασμό με τη νέα περίοδο ύφεσης στην οποία σταδιακά εισερχόταν η ελληνική οικονομία υπονόμει σημαντικά τις προσπάθειες δημοσιονομικής προσαρμογής που επιχειρούσε τότε η χώρα μας, για να πετύχει τη μακροοικονομική σταθεροποίηση της και τη μείωση του αναπτυξιακού χάσματός της με τις υπόλοιπες χώρες-μέλη της ΕΕ (OECD 1991/92).

Κάτω από τις προαναφερθείσες συνθήκες, φαίνεται πως αγνοήθηκαν βασικοί ευρωπαϊκοί κανόνες (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014):

1. Η τότε κυβέρνηση δεν ακολούθησε την απαιτούμενη συναίνεση σε θέματα οικονομικής πολιτικής που είχε προκύψει σε ευρωπαϊκό επίπεδο καθώς στόχευε να κόψει τον ομφάλιο λώρο της υπανάπτυξης και της εξάρτησης της Ελλάδας από το πολυεθνικό κεφάλαιο (Αργείτης, 2004). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να προχωρήσει σε εκτεταμένο δανεισμό, σε παροχή δωρεάν δανείων, σε αυξήσεις μισθών και μεταβιβαστικές πληρωμές και στην εφαρμογή μιας γενναιόδωρης οικονομικής πολιτικής.

2. Η κυβέρνηση αύξησε τα κατώτατα όρια των μισθών κατά 47% και των ημερομίσθιων κατά 45%. Αυτού του είδους οι «λαικίστικες» πρακτικές σε συνδυασμό με τις αυξήσεις της φορολογίας, οδήγησαν στην άνοδο της ανεργίας, στην κλιμάκωση του πληθωρισμού, στη μείωση των επενδύσεων και στην καθυστέρηση της ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας (Αλογοσκούφης, 2009), (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, το δημοσιονομικό έλλειμμα της χώρας να αυξηθεί κατά περίπου 15 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, το χρέος της γενικής κυβέρνησης από 28,6% το 1980 να ανέλθει σε 80,7% το 1990, ο καθαρός δανεισμός από 2,6% το 1980 να αγγίξει το 16,1% το 1990, ενώ οι συνολικές δαπάνες από 31,8% το 1980 να φτάσουν στο 48,2% το 1990. Στον Πίνακα 5 που ακολουθεί παρουσιάζονται τα δημοσιονομικά μεγέθη της Ελλάδας από το 1980 μέχρι το 1990 (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Έτος	Καθαρός δανεισμός (%)	Συνολικές δαπάνες (%)	Χρέος γενικής κυβέρνησης (%)
1980	-2,6	31,8	28,6
1981	-9,1	38	34,5
1982	-6,8	38,7	41,3
1983	-7,6	40,5	41,9
1984	-8,4	42,4	48
1985	-11,7	45,6	54,7
1986	-9,5	44,1	55,9
1987	-9,2	46,4	62,2
1988	-11,5	42,2	66,8
1989	-14,4	43,6	69,9
1990	-16,1	48,2	80,7

Πίνακας 1: Δημοσιονομικά μεγέθη της Ελλάδας το διάστημα 1980-1990, (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Η χώρα, ερχόμενη αντιμέτωπη με την προοπτική της χρεοκοπίας, είχε δυο επιλογές: ή να προσφύγει στο ΔΝΤ, ή να ζητήσει τη συνδρομή της ΕΚ. Η κυβέρνηση προτίμησε τη δεύτερη εναλλακτική μέσω του μηχανισμού αλληλεγγύης, ενός μηχανισμού χορήγησης κοινοτικών δανείων για τη στήριξη του ισοζυγίου πληρωμών των κρατών μελών. Έτσι, στις 9/12/1985 η ΕΚ χορήγησε στην Ελλάδα δάνειο ύψους 1,75 δις. δολαρίων σε δύο δόσεις. Για τη χορήγηση του δανείου η ελληνική πλευρά δεσμεύτηκε να υλοποιήσει ένα πρόγραμμα οικονομικής ανάκαμψης το οποίο θα βασιζόταν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, στην επιβράδυνση του πληθωρισμού, στη μείωση των ελλειμμάτων και στην ενίσχυση των παραγωγικών δομών μέσω διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων.

Ήδη από τη δεκαετία του 1980, και παρά τον αντιευρωπαϊκό λαϊκισμό στο εσωτερικό της χώρας, είχαμε δεσμευτεί να υλοποιήσουμε πολλές από τις μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες που περιλαμβάνονται και στο σημερινό Μνημόνιο. Όμως, αντί να προβούμε σε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και να εκσυγχρονίσουμε τις δομές της ελληνικής οικονομίας, προτιμήσαμε να αυξήσουμε την ανταγωνιστικότητα της χώρας μέσω της υποτίμησης της δραχμής κατά 15%. Ως αποτέλεσμα, η οικονομική και ιδεολογική σύγκλιση της Ελλάδας με την ΕΚ δεν επήλθε ποτέ (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

2.1. Η Οικονομική Πολιτική και το Χρονοδιάγραμμα της ONE για το διάστημα 1996 – 2000

Το χρονοδιάγραμμα της ένταξης της χώρας στην ONE και οι καθυστερήσεις που υπήρχαν όσον αφορά την ικανοποίηση βασικών κριτηρίων της Συνθήκης του Μάαστριχτ δημιουργούσαν ασφυκτικούς περιορισμούς και πιέσεις που θα προέκυπτε από τις εθνικές εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1996. Εάν η οικονομική πολιτική που εφαρμοζόταν τα προηγούμενα χρόνια ήταν η κατάλληλη για την σταθεροποίηση και ανάπτυξη της οικονομίας, τότε αναμφίβολα θα έπρεπε η νέα κυβέρνηση να πετύχει το μεγαλύτερο βάθος στις επιδράσεις που θα είχε στους βασικούς στόχους της, με άλλα λόγια ν' αυξήσει την αποτελεσματικότητά της. Τα στενά χρονικά περιθώρια που έθετε η ένταξη της χώρας στην ONE δεν επέτρεπαν ωστόσο νέα καθυστερήσεις και πολύ περισσότερο πειραματισμούς πολιτικής (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Η μεγάλη απόκλιση μεταξύ επιδόσεων της οικονομίας και των τιμών στόχων που όριζαν τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ έδιναν στην προσπάθεια της ένταξης της χώρας στην ONE χαρακτήρα εθνικής πρόκλησης. Η διάβαση της χώρας μέσα από το 'μονόδρομο' της ONE του Μάαστριχτ προσδιόριζε απόλυτα τα όρια των οικονομικών εξελίξεων στην διάρκεια του δευτέρου μισού της δεκαετίας του 1990.

Στο Πρόγραμμα Σύγκλισης 1994-1999, Η Ελλάδα οδηγήθηκε σε αναθεώρηση της διαχρονικής εξέλιξης των μακροοικονομικών μεγεθών πολιτικής που θα στήριζαν την νέα προσπάθεια ονομαστικής και πραγματική σύγκλισης. Η οικονομική στρατηγική της νέας κυβέρνησης προσδιοριζόταν στο νέο αναθεωρημένο Πρόγραμμα Σύγκλισης, το οποίο καθιστούσε ως απολύτως αναγκαία τη συνέχιση με συνέπεια του ίδιου πλαισίου οικονομικής διαχείρισης. Η μακροοικονομική πολιτική θα είχε έντονα αντιπληθωριστικό χαρακτήρα, ενώ κεντρικός άξονας της θα εξακολουθούσε να είναι η δημοσιονομική προσαρμογή. Η συντελεσθείσα βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών στην τριετία 1994-1996 δεν διασφάλιζε σε μόνιμη βάση τη μείωση των ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ. Για να αντιμετωπιστεί το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας σε μονιμότερη βάση, ήταν επιτακτική η λήψη πρόσθετων διαρθρωτικών μέτρων στο δημόσιο τομέα που θα αντιμετώπιζαν τα γενεσιουργά αίτια των δημοσιονομικών ανισορροπιών (Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 1996).

Μετά την κατάθεση του προϋπολογισμού του 1996, ψηφίστηκαν δύο νόμοι με του οποίους εισήχθησαν διαρθρωτικές ρυθμίσεις για την αύξηση των εσόδων και τη συγκράτηση των

δημόσιων δαπανών. Συγκεκριμένα – με το Ν.2459/97 – καταργήθηκαν πλήθος φορολογικών απαλλαγών και επιβλήθηκαν φόροι στην ακίνητη περιουσία και στο εισόδημα από τόκους τίτλων του Δημοσίου. Με το δεύτερο νόμο (Ν.2469/97) δημιουργήθηκε ένα πλαίσιο εξορθολογισμού και ελέγχου των δημόσιων δαπανών (Τράπεζα της Ελλάδος 1998). Οι φορολογικές αλλαγές και τα μέτρα για τον εξορθολογισμό και την βελτίωση του ελέγχου των δημόσιων δαπανών θα συνέβαλαν σημαντικά στη μείωση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού. Η προσπάθεια αυτή θα ενισχύονταν από τη λήψη περαιτέρω μέτρων για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και την επιτάχυνση της διαδικασίας αποκρατικοποιήσεων.

Η νομισματική πολιτική ήταν σταθερά προσανατολισμένη στην βαθμιαία αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και συνέχιζε την αυστηρή παρακολούθηση των δύο βασικών ενδιάμεσων στόχων, της σταθερότητας της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής και της συγκράτησης της νομισματικής και πιστωτικής επέκτασης μέσα σε όρια συνεπή με την επιδιωκόμενη υποχώρηση του πληθωρισμού. Η σοβαρότητα του προβλήματος του πληθωρισμού επέβαλε ωστόσο στις νομισματικές αρχές της χώρας την απευθείας στόχευση του επιδιωκόμενου πληθωρισμού, ώστε να αυξηθεί η αντιπληθωριστική αποτελεσματικότητα της εφαρμοζόμενης νομισματικής πολιτικής (Τράπεζα της Ελλάδος 1998).

Η αποτελεσματικότητα του νέου μείγματος σταθεροποίησης μακροοικονομικής πολιτικής σε μεγάλο βαθμό ήταν εξαρτημένη από τα χαρακτηριστικά που θα είχε η εισοδηματική πολιτική και την έκταση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Δεδομένης της αλλαγής του χρονοδιαγράμματος για την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ το 2001, η ελληνική οικονομία κέρδιζε πολύτιμο χρόνο ώστε να δοκιμαστεί ένας νέος συνδυασμός μέσων πολιτικής που να περιλαμβάνει την αντιπληθωριστική προσαρμογή του κόστους εργασίας και την επιταχυνόμενη προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σε όλους τους τομείς της οικονομίας.

Το 1997 ήταν ένα κρίσιμο έτος για τις οικονομίες των χωρών της ΕΕ επειδή έπρεπε να επιτύχουν τον αναγκαίο βαθμό διατηρήσιμης οικονομικής σύγκλισης για την συμμετοχή τους στο τελικό στάδιο της ΟΝΕ. Για την ελληνική κυβέρνηση ήταν πολύ σημαντική η αξιολόγηση των οικονομικών και νομισματικών εξελίξεων και της οικονομικής πολιτικής που ασκήθηκε στη διάρκεια του πρώτου έτους της θητείας της, επειδή θα μπορούσε να προβεί σε συγκεκριμένες διαπιστώσεις σχετικά με την κατάσταση της οικονομίας το 1997, καθώς και

τις προοπτικές που υπήρχαν για την εδραίωση νομισματικής σταθερότητας και διατηρήσιμης ανάπτυξης.

Η ιστορική συγκυρία που διαμόρφωνε η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ απαιτούσε πολύ λεπτούς χειρισμούς και υψηλή συνέπεια για να είναι αποτελεσματική η μακροοικονομική διαχείριση και να επιτευχθεί τελικά ο στόχος της ένταξης. Η σωστή αξιολόγηση των δεδομένων δύο χρόνια πριν την λήξη της νέας προθεσμίας ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ θα οδηγούσε σε συγκεκριμένα συμπεράσματα ως προς τις βασικές επιδιώξεις της οικονομικής πολιτικής τους κινδύνους και τις προκλήσεις που αντιμετώπιζε.

Το 1997 εκτός των παραπάνω, οι πιέσεις στη δραχμή αυξήθηκαν με τη μορφή της ανάγκης αύξησης των πραγματικών επιτοκίων προκειμένου να διατηρηθεί η ονομαστική ισοτιμία. Από το 5% περίπου όπου κυμαίνονταν τα πραγματικά επιτόκια το καλοκαίρι του 1997 προσέγγισαν το 10% τους πρώτους μήνες του 1998, καθώς οι αγορές, βλέποντας τη μείωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, αντιλαμβάνονταν τη δυσκολία διατήρησης της ισοτιμίας. Η κυβέρνηση, διαβλέποντας τους κινδύνους που ενείχε η διατήρηση της πολιτικής της «σκληρής δραχμής» και τις επιπτώσεις που θα είχε στα δημοσιονομικά μεγέθη η διατήρηση των επιτοκίων σε υψηλά επίπεδα, αναγκάστηκε να προβεί σε υποτίμηση της δραχμής, εντάσσοντας παράλληλα τη χώρα στα στενά περιθώρια του Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Επιπλέον, κατά τους τελευταίους μήνες του 1997 και στις αρχές του 1998, εκδηλώθηκαν ισχυρές πιέσεις στην δραχμή. Αν και εξωγενείς παράγοντες, όπως η νομισματική αναταραχή στην ανατολική Ασία, έδωσαν το έναυσμα της εξέλιξης αυτής, το μέγεθος και η διάρκεια των πιέσεων αντανακλούσαν ορισμένα χαρακτηριστικά της οικονομικής δομής της χώρας. Ανάμεσα στους κυριότερους παράγοντες που ενίσχυαν και συντηρούσαν τις πιέσεις ήταν η απώλεια ανταγωνιστικότητας που είχε σημειωθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και το μεγάλο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, αποτέλεσμα κυρίως των διαρθρωτικών προβλημάτων της οικονομίας και του μείγματος οικονομικής πολιτικής που εφαρμόζονταν, αλλά και των κερδοσκοπικών κινήσεων του διεθνούς χρηματιστικού κεφαλαίου εξαιτίας των προσδοκιών υποτίμησης της δραχμής λόγω της προβλεπόμενης ένταξης της στο ΜΣΙ.

Ως αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών, αποφασίστηκε τον Μάρτιο του 1998 την ένταξη της δραχμής στο ΜΣΙ και την ταυτόχρονη προσαρμογή της ισοτιμίας της με υποτίμηση της τάξης του 12,3%. Με την ένταξη της δραχμής στο ΜΣΙ και σε συνδυασμό με την διακύμανση της

συναλλαγματικής ισοτιμίας εντός περιορισμένων ορίων η ελληνική οικονομία πληρούσε μια βασική προϋπόθεση για την συμμετοχή της στην ΟΝΕ το 2001. Η εξέλιξη αυτή ταυτόχρονα δημιουργούσε ένα νέο μακροοικονομικό περιβάλλον και πλαίσιο άσκησης νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Μετά την ένταξη της δραχμής στο ΜΣΙ και την προσαρμογή της ισοτιμίας, η ελληνική οικονομία εισήλθε σε ένα νέο στάδιο στη διαδικασία που οδηγούσε στην ΟΝΕ. Η επιτυχής όμως ολοκλήρωση αυτής της πορείας εξαρτιόνταν από την αποτελεσματική αντιμετώπιση δύο κρίσιμων προκλήσεων που περιόριζαν ταυτόχρονα το πλαίσιο άσκησης και τους βασικούς στόχους της με χρονικό πεδίο αναφοράς το 2001, δηλαδή το επιδιωκόμενο έτος ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ. Η πρώτη και βραχυχρόνια πρόκληση για την κυβέρνηση και την οικονομική στρατηγική της ήταν ο αποτελεσματικός περιορισμός των πληθωριστικών επιπτώσεων της υποτίμησης και η περαιτέρω μείωση του πληθωρισμού σε επίπεδο επίτευξης του κριτηρίου σύγκλισης. Η δεύτερη και μακροπρόθεσμη πρόκληση ήταν η έγκαιρη ολοκλήρωση της πορείας προς την νομισματική σταθερότητα και την υιοθέτηση του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος. Κοινή βάση και των δυο προκλήσεων ήταν η αναδιάρθρωση και ενίσχυση, ποσοτική, ποιοτική, του παραγωγικού δυναμικού της χώρας. Η επίτευξη υψηλού και διατηρήσιμου ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την μακροχρόνια επίτευξη μακροοικονομικής προσαρμογής, και θα συνέβαλε στη μείωση της ανεργίας και στην ισορροπία του εξωτερικού τομέα της οικονομίας.

Δεδομένης της νέας οικονομικής κατάστασης που προέκυψε από τη συμμετοχή της δραχμής στο ΜΣΙ και της απαιτούμενης προόδου που θα έπρεπε να κάνει ακόμη η Ελλάδα για να εξασφαλίσει την ένταξη της στην ΟΝΕ, η κυβέρνηση έκρινε, στα μέσα του 1998, απαραίτητη την αναθεώρηση του Προγράμματος Σύγκλισης, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες προκλήσεις για την οικονομική πολιτική, ώστε η ελληνική οικονομία να εκπληρώνει όλα τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ μέχρι τις αρχές του 2000 και να ενταχθεί στη ΟΝΕ την 1η Ιανουαρίου του 2001. Το νέο επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σύγκλισης 1998-2001 ήταν ιδιαίτερα κρίσιμο, αφού παρουσίαζε τις τελικές εκτιμήσεις της διαχρονικής εξέλιξης των μακροοικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας που θα έκριναν την αξιολόγηση της για ένταξη ή όχι στην ΟΝΕ, της επιτυχίας της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής και της ρευστοποίησης μιας περίπου δεκάχρονης πορείας θυσιών του ελληνικού λαού.

Με το νέο Πρόγραμμα και τους προϋπολογισμούς του 1998 και 1999 ουσιαστικά προχώρησε στον επαναπροσδιορισμό του μείγματος αντιπληθωριστικής πολιτικής που θα εφαρμόζε και εξήγγειλε δέσμη συμπληρωματικών μέτρων για την ταχύτερη δημοσιονομική εξυγίανση και την επιτάχυνση της διαρθρωτικής προσαρμογής. Ανάμεσα στις βασικές επιδιώξεις του νέου μείγματος οικονομικής πολιτικής ήταν η επίσπευση της δημοσιονομικής προσαρμογής και η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού. Και οι δύο επιλογές πολιτικής κρίνονταν αναγκαίες για να ολοκληρώσει η χώρα μας με επιτυχία την προσπάθεια της για επίτευξη διατηρήσιμης σύγκλισης, ώστε να ενταχθεί στην ΟΝΕ σύμφωνα με το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα. Η ασκούμενη μακροοικονομική πολιτική θα έπρεπε ωστόσο να γίνει πιο αυστηρή. Άμεση προτεραιότητα της δημοσιονομικής πολιτικής ήταν η περαιτέρω μείωση του ελλείμματος του κυβερνητικού τομέα σε επίπεδα αρκετά χαμηλότερα του κριτηρίου της συνθήκης του Μάαστριχτ.

Ο αποτελεσματικός έλεγχος του πληθωρισμού δεν θα ήταν δυνατόν να διασφαλιστεί μόνο με την άσκηση αντιπληθωριστικής νομισματικής πολιτικής και τη δημοσιονομική εξυγίανση. Το μακροοικονομικό πλαίσιο του επικαιροποιημένου Προγράμματος Σύγκλισης έκανε αναγκαία την παράλληλη εφαρμογή κατάλληλης εισοδηματικής πολιτικής. Η τελευταία ήταν προσανατολισμένη στην συγκράτηση του κόστους εργασίας σε επίπεδο χαμηλότερο του πληθωρισμού. Οι αυξήσεις στις ονομαστικές αποδοχές των εργαζομένων στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας θα γίνονταν με κριτήριο τον προβλεπόμενο πληθωρισμό και τις μεταβολές της παραγωγικότητας. Σημαντικό ρόλο στην αντιπληθωριστική κατεύθυνση της εισοδηματικής πολιτικής έπαιξε και η συμφωνία που επιτεύχθηκε το 1998 μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων για περιορισμένες αυξήσεις στη διετία 1998-1999, αλλά και η αυστηρή εισοδηματική πολιτική στο δημόσιο τομέα.

Κεντρικό ρόλο στην οικονομική στρατηγική για την επίτευξη συνθηκών διατηρήσιμου ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης είχε επίσης η διαρθρωτική προσαρμογή της οικονομίας. Με το νέο Πρόγραμμα Σύγκλισης, εισηγήθηκε ένα ευρύ πλαίσιο διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων με στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, όπως υποστηρίζεται στην έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος (1999), οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στον ιδιωτικό τομέα, με την απελευθέρωση των δυνάμεων της αγοράς και τον περιορισμό των κρατικών παρεμβάσεων, θα συντελέσουν στην ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη και επομένως, στην επίσπευση της δημοσιονομικής προσαρμογής. Οι μεταρρυθμίσεις επεκτείνονταν σε τρεις βασικούς οικονομικούς χώρους: στην αγορά εργασίας, όπου οι μεταρρυθμίσεις επεδίωκαν την απελευθέρωση της αγοράς και την αύξηση της ευκαμψίας της

μέσω αλλαγών στις εργασιακές σχέσεις (μερική απασχόληση, ιδιωτικά γραφεία εργασίας, εισοδηματικές διαπραγματεύσεις σε επίπεδο τοπικό ή επιχείρησης κ.ά.), στις δημόσιες επιχειρήσεις και στις κρατικές τράπεζες με την υλοποίηση προγράμματος ιδιωτικοποίησης τους, στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (Πρόγραμμα Σύγκλισης 1998).

Στο πλαίσιο αυτό, η υιοθέτηση μιας πολιτικής βραδείας διολίσθησης, ή ακόμη και «σκληρής δραχμής», ήταν επιβεβλημένη. Το πρόβλημα με την πολιτική που ακολουθήθηκε ήταν ότι η συναλλαγματική πολιτική έφερε σχεδόν αποκλειστικά το βάρος της αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού. Η εισοδηματική πολιτική, όπως φαίνεται από τα στοιχεία της επόμενης ενότητας, παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη, ενώ ουσιαστικές διαρθρωτικές αλλαγές που θα υποστήριζαν τον παραγωγικό τομέα, ώστε να αντιμετωπίσει τη συσσωρευμένη υπερτίμηση της δραχμής και τον αυξανόμενο διεθνή ανταγωνισμό, δεν έγιναν. Τα αποτελέσματα της πολιτικής αυτής αποτυπώνονται στο Πίνακα 2, όπου φαίνεται ότι από το 1994 και μετά η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού οδηγούσε σε αύξηση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Έτος	Δημόσια έσοδα (γενική κυβέρνηση)	Φορολογική επιβάρυνση ¹	Ασφαλιστικές εισφορές	Φορολογία εισοδήματος και ακίνητης περιουσίας
1990	31,04%	28,10%	10,50%	5,00%
1991	32,11%	28,60%	10,20%	5,10%
1992	33,50%	28,60%	10,00%	4,60%
1993	34,79%	29,40%	10,90%	5,10%
1994	36,64%	30,30%	11,00%	6,20%
1995	37,02%	31,00%	11,30%	6,70%
1996	37,78%	31,30%	11,60%	6,40%
1997	39,33%	32,50%	12,00%	7,00%
1998	40,88%	34,40%	12,20%	8,60%
1999	41,75%	35,50%	12,30%	8,90%
2000	43,40%	36,60%	12,60%	9,70%

Πίνακας 2: Δημόσια έσοδα ανά κατηγορία ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1990-2000 (Ρουκανάς, Σκλιάς, 2014).

Από τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα είναι εμφανές ότι τα δημόσια έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκαν από 32,11% το 1991 σε 41,75% το 1999. Σε αυτό συνέβαλε κυρίως η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης ως ποσοστού του ΑΕΠ από 28,6% το 1991 σε 35,5% το 1999, καθώς και η αύξηση της φορολογίας εισοδήματος και ακίνητης περιουσίας από 5,1% σε 8,9% την αντίστοιχη περίοδο ((Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

¹ Όπου αστερίσκος (*), η φορολογική επιβάρυνση από το άθροισμα των άμεσων και των έμμεσων φόρων, καθώς και των ασφαλιστικών εισφορών.

Έτος	Δημόσιες δαπάνες (γενική κυβέρνηση)	Μισθοδοτικό κόστος (γενική κυβέρνηση)
1990	45,21%	11,24%
1991	42,05%	10,32%
1992	44,53%	9,85%
1993	46,83%	9,84%
1994	44,97%	9,57%
1995	46,16%	10,17%
1996	44,48%	9,66%
1997	45,28%	10,44%
1998	44,73%	10,47%
1999	44,88%	10,59%
2000	47,17%	10,57%

Πίνακας 3: Δημόσιες δαπάνες και μισθοδοτικό κόστος ως ποσοστά του ΑΕΠ, 1990-2000 (Πηγή: *European Commission: Annual Macro-economic Database (AMECO)*, (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Επιπλέον, η αύξηση των φορολογικών εσόδων συνδυάστηκε με τη μείωση των δημόσιων δαπανών. Από τον Πίνακα 3 παρατηρούμε ότι από το 42,05% στο οποίο ανέρχονταν οι δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ το 1991 αυξήθηκαν σε 44,88% το 1999. Ταυτόχρονα, μικρή αύξηση καταγράφηκε και στο μισθοδοτικό κόστος της κυβέρνησης (από 10,32% το 1991 σε 10,59% το 1999), γεγονός που καταδεικνύει ότι η εισοδηματική πολιτική δε συνέβαλε στην αποκλιμάκωση του πληθωρισμού. Ωστόσο η τακτική της αύξησης των ονομαστικών και των πραγματικών αμοιβών των απολαμβανόντων μονιμότητας εργαζομένων στο δημόσιο τομέα οδήγησε, μεταξύ άλλων, την ελληνική αγορά εργασίας σε μια κατάσταση όπου οι αμοιβές στο δημόσιο τομέα ήταν κατά μέσο όρο υψηλότερες αυτών του ιδιωτικού τομέα, αναγκάζοντας τον τελευταίο να φέρει το βάρος και το κόστος της οποιοσδήποτε δυνατής προσαρμογής (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Επιπλέον, το γεγονός ότι η μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων στηρίχτηκε περισσότερο στην αύξηση των φορολογικών εσόδων παρά στη μείωση των δαπανών είναι αποτέλεσμα της σχετικά μικρότερης δυσκολίας που συναντά η λήψη φοροεισπρακτικών μέτρων σε σχέση με τις διαρθρωτικές αλλαγές. Όμως η μείωση του ελλείμματος δε συνιστά υποχρεωτικά δημοσιονομική προσαρμογή. Η τελευταία πρέπει να αποσκοπεί στην εξάλειψη των αιτίων που προκαλούν τα δημοσιονομικά ελλείμματα και θα είχε επιτευχθεί μόνο αν συνδυαζόταν με τη λήψη μέτρων που θα εξάλειφαν τις διαρθρωτικές αδυναμίες της κρατικής μηχανής τόσο στο σκέλος των δαπανών όσο και σε αυτό των εσόδων. Μόνο αν η μείωση των δημοσιονομικών ανισορροπιών είχε εκληφθεί από τις αγορές ως μόνιμη θα μπορούσε να έχει θετικά αποτελέσματα στην παραγωγή και στην απασχόληση. Αντίθετα, έγιναν αποδεκτές πρακτικές «δημιουργικής λογιστικής», οι επιπτώσεις των οποίων κατέστησαν εμφανείς αρκετά χρόνια αργότερα (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Κεφάλαιο 3: Ένταξη στην Ο.Ν.Ε – Η Δεκαετία 2000-2009

Το Δεκέμβριο του 1969 το Συμβούλιο Κορυφής των έξι κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Ε.Ο.Κ.)² αποφάσισε στη Χάγη την έναρξη των διαδικασιών για τη δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Αργότερα το 1991 στο Μάαστριχ, το Συμβούλιο Κορυφής των δεκαπέντε κρατών μελών³ ενέκρινε τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο στόχος ήταν η δημιουργία ενός ενιαίου οικονομικού χώρου στην Ευρώπη με κοινό νόμισμα, το Ευρώ (€). Σ' αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφέρουμε τα πέντε κριτήρια που προέβλεπε η Συνθήκη του Μάαστριχ και έπρεπε να πληρούν τα κράτη μέλη για συμμετοχή στην Ο.Ν.Ε.:

- 1) Το δημοσιονομικό έλλειμμα να μην υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ.
- 2) Το ποσοστό πληθωρισμού να μην υπερβαίνει περισσότερο από 1,5 μονάδα τον μέσο όρο των τριών κρατών – μελών με τις καλύτερες επιδόσεις.
- 3) Το ποσοστό του δημόσιου χρέους να μην υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ ή να δείχνει διαρκή πτωτική τάση.
- 4) Τα μακροπρόθεσμα επιτόκια στις αγορές ομολόγων στο κράτος – μέλος, τους τελευταίους 12 μήνες, να μην υπερβαίνουν 2 ποσοστιαίες μονάδες του αντίστοιχου μέσου όρου των τριών κρατών - μελών με το χαμηλότερο πληθωρισμό.
- 5) Να μην έχει υποτιμηθεί τα δύο τελευταία χρόνια το εθνικό νόμισμα. Από τη στιγμή που μια χώρα πληροί τα παραπάνω κριτήρια και υιοθετεί το ευρώ, τότε το κριτήριο της συναλλαγματικής ισοτιμίας παύει να έχει έννοια, ενώ ο πληθωρισμός και τα επιτόκια υπαγορεύονται από τη νομισματική πολιτική που ασκείται κεντρικά από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα και εξαιρώντας ιδιάζουσες συνθήκες, ως μόνη απειλή παραμένει η δημοσιονομική πολιτική στα κράτη μέλη.

² Δ. Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο

³ Με την προσθήκη του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ιρλανδίας, της Αυστρίας, της Δανίας, της Σουηδίας, της Φιλανδίας, της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Το 2004 άλλες δέκα χώρες εντάχθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (από το πρώην ανατολικό μπλοκ η Τσεχία, η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Σλοβενία, και η Σλοβακία ενώ προστέθηκαν και η Κύπρος και η Μάλτα.). Το 2007 εντάχθηκαν και η Ρουμανία με τη Βουλγαρία ανεβάζοντας το σύνολο των κρατών μελών σε είκοσι επτά.

Τον Ιούνιο του 2000 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έκρινε ότι η Ελλάδα, με βάση τα μακροοικονομικά και δημοσιονομικά στοιχεία του 1999, είχε ικανοποιήσει τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ και επομένως, γινόταν δεκτή ως το 12^ο μέλος της Ο.Ν.Ε (Καραβίτης, 2008). Έτσι, από την 1^η Ιανουαρίου 2001 η Ελλάδα συμμετείχε στο ενιαίο νόμισμα το οποίο οι πρώτες 11 χώρες της ζώνης του ευρώ είχαν ήδη υιοθετήσει από το 1999. Η απόφαση αυτή ήταν η κατάληξη μιας εξαετίας (1994-1999) κατά την οποία ασκήθηκε οικονομική πολιτική που προώθησε σταδιακά την ονομαστική σύγκλιση, μολονότι ούτε οι μακροοικονομικές ανισορροπίες είχαν αρθεί σε διατηρήσιμη βάση ούτε τα διαρθρωτικά προβλήματα είχαν ριζικά και αποτελεσματικά αντιμετωπιστεί.

Οι παράγοντες που συνέβαλαν σε αυτήν την εξέλιξη ήταν:

(α) Η μεγάλη δημοσιονομική προσαρμογή, που επιτεύχθηκε με μείωση του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης από 13,6% του ΑΕΠ το 1993 σε 3,1% το 1999. Παράλληλα, από το 1994 διαμορφώθηκε πρωτογενές πλεόνασμα, το οποίο βαθμιαία αυξήθηκε από 2,7% του ΑΕΠ το 1994 σε 4,3% το 1999.

(β) Η ισχυρή ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας από το 1994, όταν το ΑΕΠ αυξανόταν με ρυθμό 2%, ο οποίος επιταχύνθηκε βαθμιαία σε 3,4% το 1999 (Αρχικά, το μέγεθος του ελλείμματος του 1999 διαμορφώθηκε σε 1,8% του ΑΕΠ, αλλά μετά τη δημοσιονομική απογραφή του 2004 αναθεωρήθηκε σε 3,4%. Τέλος, μετά την πρόσφατη αναθεώρηση των στοιχείων, περιορίστηκε σε 3,1% του ΑΕΠ.).

(γ) Ο περιορισμός του πληθωρισμού από διψήφιους ρυθμούς προ του 1993 στο 6,8% κατά μέσο ετήσιο όρο το 1994-1999 και στο 2,1% το 1999 και η σημαντική μείωση των επιτοκίων.

(δ) Η εξασθένιση της δυναμικής του χρέους, η οποία προήλθε από την επιτάχυνση του ρυθμού ανάπτυξης, σε συνδυασμό με την επίτευξη πρωτογενών πλεονασμάτων και τη μείωση των επιτοκίων δανεισμού του Δημοσίου. Το δημόσιο χρέος, αφού έφθασε στο 110,1% του ΑΕΠ το 1993, στη συνέχεια σταθεροποιήθηκε και μειώθηκε στο 105,5% του ΑΕΠ το 1998 και στο 104,6% το 1999, ικανοποιώντας το τρίτο δημοσιονομικό κριτήριο της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Στη νομισματική πολιτική κατά την περίοδο 1994-1999 εναποτέθηκε η κύρια ευθύνη για την ικανοποίηση των τριών από τα πέντε κριτήρια, δηλαδή αυτών που αφορούσαν τη σύγκλιση των επιτοκίων, το χαμηλό πληθωρισμό και τη συναλλαγματική σταθερότητα⁹. Με την είσοδο της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ, η Τράπεζα της Ελλάδος έγινε μέρος του Ευρωσυστήματος, ενώ μετείχε στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ), μαζί με όλες τις εθνικές κεντρικές τράπεζες των κρατών-μελών της ΕΕ, από την ίδρυσή του τον

Ιούνιο του 1998, όπως προβλεπόταν και στο άρθρο 2, παρ. 3, του Ν. 2548/1997. Ο πρωταρχικός σκοπός της Τράπεζας της Ελλάδος, όπως και των άλλων κεντρικών τραπεζών του Ευρωσυστήματος, είναι η διασφάλιση σταθερότητας των τιμών μεσοπρόθεσμα. Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας καθορίζει τα βασικά επιτόκια του Ευρωσυστήματος, διαμορφώνοντας τη νομισματική πολιτική της ζώνης του ευρώ, και λαμβάνει αποφάσεις για θέματα που άπτονται της νομισματικής πολιτικής. Ο Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος συμμετέχει στο Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΚΤ με μία ψήφο, όπως και κάθε άλλο μέλος του Συμβουλίου. Στο πλαίσιο του Ευρωσυστήματος, η Τράπεζα της Ελλάδος ασκεί διάφορες δραστηριότητες. Η σημαντικότερη είναι η συμμετοχή της στη χάραξη της ενιαίας νομισματικής πολιτικής της ζώνης του ευρώ και στην εφαρμογή της, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές και τις οδηγίες του Ευρωσυστήματος. Με την υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος η ελληνική οικονομία άρχισε να λειτουργεί σε ένα σταθερό μακροοικονομικό περιβάλλον, πρωτόγνωρο για τα ελληνικά δεδομένα, που εξασφάλιζε τις προϋποθέσεις για μακροχρόνια οικονομική ανάπτυξη.

Πρώτον, εξέλιπε πλήρως ο συναλλαγματικός κίνδυνος και το συνακόλουθο στοιχείο αβεβαιότητας στις διασυνοριακές εμπορικές και χρηματοοικονομικές συναλλαγές. Το γεγονός προσλαμβάνει μεγαλύτερη σημασία αν ληφθεί υπόψη ότι η ελληνική οικονομία είχε μακρά ιστορία συναλλαγματικών κρίσεων και υποτιμήσεων της δραχμής, συχνά αναποτελεσματικών. Δεύτερον, ο πληθωρισμός, ο οποίος από το 1973 έως και το 1994 ήταν διψήφιος, περιορίστηκε στο 3,3% κατά μέσο όρο ετησίως την περίοδο 2001-2007. Τρίτον, τα επιτόκια δανεισμού του Δημοσίου, των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών διαμορφώθηκαν σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα. Ενδεικτικά, το μέσο επιτόκιο των τριετών ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου, που ανερχόταν σε 2.200 μονάδες βάσης την περίοδο 1990-1994, υποχώρησε σε 1.200 μονάδες βάσης την περίοδο 1995-1999. Όσον αφορά τα ομόλογα δεκαετούς διάρκειας, το επιτόκιο έκδοσής τους, που το 1998 ανερχόταν σε 860 μονάδες βάσης, υποχώρησε σε 535 μονάδες βάσης στο τέλος του 2001, ενώ η διαφορά αποδόσεων μεταξύ του δεκαετούς ομολόγου του Ελληνικού Δημοσίου και του αντίστοιχου γερμανικού περιορίστηκε από 65 μονάδες βάσης στις αρχές του 2002 σε 10 μονάδες βάσης τον Ιανουάριο του 2005. Τέλος, η πρόσβαση τόσο των επιχειρήσεων όσο και των καταναλωτών σε χαμηλότοκο τραπεζικό δανεισμό ήταν ευκολότερη από ό,τι σε κάθε άλλη περίοδο μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως υποδηλώνουν οι υψηλοί ρυθμοί πιστωτικής επέκτασης (η οποία ωστόσο ξεκίνησε από σχετικά χαμηλή βάση).

Το ευρώ δημιούργησε τις αντικειμενικές προϋποθέσεις για τη γενικότερη εξυγίανση της ελληνικής οικονομίας, καθώς διευκόλυνε την πραγματοποίηση αλλαγών για τη βαθμιαία προσαρμογή σε ένα νέο παραγωγικό πρότυπο, που θα εξασφάλιζε διατηρήσιμη, ανταγωνιστική ανάπτυξη. Η υιοθέτηση του ευρώ, όμως, συνοδευόταν και από ιδιαίτερες απαιτήσεις. Η άρση των βραχυχρόνιων περιορισμών συνοδευόταν από την εισαγωγή αυστηρών μεσομακροπρόθεσμων περιορισμών. Η συμμετοχή στην ΟΝΕ επέτρεπε μεν την απρόσκοπτη πρόσβαση στις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίου με επιτόκια ιστορικά χαμηλά για την Ελλάδα, αλλά συνεπαγόταν την απώλεια της δυνατότητας να ασκούνται σε εθνικό επίπεδο η νομισματική πολιτική και η πολιτική συναλλαγματικής ισοτιμίας. Στις νέες συνθήκες, τυχόν υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας μιας χώρας-μέλους θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί με διόρθωση/προσαρμογή των εγχώριων τιμών και του κόστους εργασίας και με προσπάθεια βελτίωσης της παραγωγικότητας, προκειμένου να αποτραπεί η αύξηση της ανεργίας μεσοπρόθεσμα. Επίσης, δεν υπήρχε πλέον η δυνατότητα μείωσης του εσωτερικού χρέους μέσω του πληθωρισμού οπότε οι χώρες θα έπρεπε να είναι ιδιαίτερα προσεκτικές με τη δημοσιονομική τους διαχείριση⁴. Για να διασφαλιστεί η δημοσιονομική πειθαρχία στη ζώνη του ευρώ οδηγήθηκε η Ο.Ν.Ε σε σειρά κανονισμών για μεγαλύτερη δημοσιονομική πειθαρχία, ιδιαίτερα για τις χώρες που υιοθετούσαν το κοινό νόμισμα. Αποτέλεσμα των πιέσεων αυτών ήταν το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) (το οποίο αντικατέστησε τη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος -ΔΥΕ). Το ΣΣΑ αποφασίστηκε με σχετικό ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Άμστερνταμ το 1997 και το οποίο ενεργοποιήθηκε πλήρως από το 1999 με μία σειρά κανονιστικών πράξεων και τροποποιήθηκε το 2005. Το ΣΣΑ αποτελεί το πλαίσιο για τη μακροοικονομική σταθερότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ενσωματώνοντας τη ΔΥΕ και αποτελεί το γενικό πλαίσιο κανόνων για τη δημοσιονομική πολιτική των κρατών μελών. Παρόλα ταύτα, τα αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα δεν βοήθησαν ιδιαιτέρως την χώρα μας, όπως επίσης και άλλες ευρωπαϊκές χώρες που η δημοσιονομική πολιτική τους βρίσκεται σε παρόμοια κατάσταση με την δικιά μας. Σε μεγάλο βαθμό, η Κρίση του Ευρώ και επομένως και η Ελληνική Κρίση οφείλεται στην έλλειψη μιας Ευρωπαϊκής Δημοσιονομικής Ένωσης. Πολλά από τα πλεονασματικά κράτη-μέλη δεν είναι διατεθειμένα να προβούν σε μια ενιαία δημοσιονομική πολιτική κι αυτό γιατί δεν θέλουν να μοιράζονται τους φόρους τους με ελλειμματικά κράτη. Για τη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, η Ε.Ε. προέβλεπε την ίδρυση ενός Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (το οποίο ιδρύθηκε μετά το Μνημόνιο του 2010) και την

⁴ Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

ενίσχυσή του με 10 δισεκ. ευρώ (από τα 110δισ ευρώ του δανείου), τα οποία στη συνέχεια θα χορηγούνταν σε τράπεζες που θα παρουσίαζαν προβλήματα κεφαλαιακής επάρκειας⁵. Αναλυτικά για το ΤΧΣ: Το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 2010 (Ν. 3864/2010) ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, το οποίο δεν ανήκει στο δημόσιο τομέα, διαθέτει διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια, λειτουργεί αμιγώς κατά τους κανόνες της ιδιωτικής οικονομίας και διέπεται από τις διατάξεις του νόμου. Σκοπός του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας είναι η συνεισφορά στη διατήρηση της σταθερότητας του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, προς χάριν του δημοσίου συμφέροντος. Το Ταμείο ενεργεί σε συμμόρφωση με τις δεσμεύσεις της Ελληνικής Δημοκρατίας που απορρέουν από το νόμο 4046/2012. Στο πλαίσιο του σκοπού του το Ταμείο:

- Παρέχει κεφαλαιακή ενίσχυση στα πιστωτικά ιδρύματα και στα μεταβατικά πιστωτικά ιδρύματα που συστήνονται σύμφωνα με το άρθρο 63Ε του νόμου 3601/2007, με όρους που υπηρετούν τη χρηστή διαχείριση της περιουσίας του Ταμείου.
- Παρακολουθεί και αξιολογεί, για τα πιστωτικά ιδρύματα που έχουν λάβει κεφαλαιακή ενίσχυση από το Ταμείο, το βαθμό συμμόρφωσης με τα σχέδια αναδιάρθρωσής τους, διασφαλίζοντας παράλληλα την επιχειρησιακή τους αυτονομία. Το Ταμείο διασφαλίζει με όρους αγοράς τη λειτουργία τους, με τρόπο ώστε να προάγεται η κατά διαφανή τρόπο συμμετοχή ιδιωτών στο κεφάλαιό τους και να τηρούνται οι περί κρατικών ενισχύσεων κανόνες.
- Ασκεί τα δικαιώματα του μετόχου που απορρέουν από την συμμετοχή του στα πιστωτικά ιδρύματα που έχουν λάβει κεφαλαιακή ενίσχυση, όπως τα δικαιώματα αυτά ορίζονται στον παρόντα νόμο και σε συμφωνίες-πλαίσιο που συνάπτει με τα εν λόγω πιστωτικά ιδρύματα σύμφωνα με την παράγραφο 5 του άρθρου 6 για τη ρύθμιση των σχέσεών του με αυτά, σε συμμόρφωση με κανόνες που υπηρετούν τη χρηστή διαχείριση της περιουσίας του Ταμείου και με τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης περί κρατικών ενισχύσεων και ανταγωνισμού.
- Διαθέτει μέρος ή το σύνολο των χρηματοπιστωτικών μέσων που έχουν εκδοθεί από τα πιστωτικά ιδρύματα στα οποία συμμετέχει, σύμφωνα με όσα ορίζονται στο άρθρο 8.

⁵www.bankofgreece.gr

- Ασκεί τα δικαιώματά του στα μεταβατικά πιστωτικά ιδρύματα που συστήνονται σύμφωνα με το άρθρο 63 Ε του ν. 3601/2007, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου και του ν. 3601/2007.
- Ως πιστωτικά ιδρύματα, στο πλαίσιο του παρόντος νόμου, νοούνται τα πιστωτικά ιδρύματα, κατά την έννοια του ν. 3601/2007, που λειτουργούν νόμιμα στην Ελλάδα κατόπιν άδειας της Τράπεζας της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένων των υποκαταστημάτων αυτών που λειτουργούν στην αλλοδαπή καθώς και των θυγατρικών αλλοδαπών πιστωτικών ιδρυμάτων που λειτουργούν στην Ελλάδα.

Συνοψίζοντας, η συμμετοχή στο ευρώ εμπεριείχε κινδύνους για όσες χώρες θα ασκούσαν την οικονομική πολιτική με βραχυχρόνια προοπτική, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους αυστηρούς μεσομακροπρόθεσμους περιορισμούς. Οι κίνδυνοι αυτοί όμως θα ήταν δυνατόν να αποφευχθούν με αυξημένη δημοσιονομική πειθαρχία, συνετή εισοδηματική πολιτική και συνεχή βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Η Ελλάδα υστέρησε σημαντικά και στους τρεις αυτούς τομείς, όπως υστέρησαν και άλλες χώρες, αν και λιγότερο.

Συμπερασματικά, το 2001 κομβικό σημείο αναφοράς, η ελληνική οικονομία και το ελληνικό τραπεζικό σύστημα εντάσσονται σε ένα πλαίσιο διευρυμένης ενοποιημένης αγοράς με κοινό νόμισμα. Σημαντικό στοιχείο είναι το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση με την ένταξή της στη ζώνη του ευρώ χάνει τη δυνατότητα άσκησης νομισματικής πολιτικής, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη διευθέτηση, εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους. Το γεγονός ότι το τραπεζικό σύστημα διατηρεί την περίοδο αυτή πολύ χαμηλό δείκτη χορηγήσεων προς καταθέσεις είναι ένα ενθαρρυντικό στοιχείο για την ελληνική οικονομία. Το τραπεζικό σύστημα, δηλαδή, παρέχει τη δυνατότητα μόχλευσης της πραγματικής οικονομίας, σε αντιστάθμιση ενδεχομένως της απώλειας νομισματικής πολιτικής.

Η ενοποιημένη αγορά και το ισχυρό κοινό νόμισμα παρέχουν δυνατότητα άντλησης μεγάλων χρηματικών κεφαλαίων με πολύ χαμηλό κόστος τόσο για τις τράπεζες όσο και για το ελληνικό κράτος, αποτελώντας δυναμικό πεδίο για τη χάραξη στρατηγικής που θα μπορούσε να εξασφαλίσει μια εναλλακτική τροχιά ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία, παράλληλα με σημαντικά περιθώρια ανάπτυξης και ποιοτικής αναβάθμισης για τον τραπεζικό κλάδο. Όμως η ελληνική οικονομία είναι μια μικρή οικονομία με μεγάλες στρεβλώσεις. Χαρακτηρίζεται από χαμηλό βαθμό εξωστρέφειας, μικρή παραγωγική βάση, διογκωμένο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων, οι οποίοι κατά βάση δραστηριοποιούνται στον τομέα της παροχής υπηρεσιών, χαμηλό δείκτη ανταγωνιστικότητας, έλλειψη εξωστρεφούς

αναπτυξιακού μοντέλου και μόνιμη ανάγκη χρηματοδότησης της ελλειμματικής της λειτουργίας. Την εικόνα της ελληνικής πραγματικότητας συμπληρώνουν το μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα, η υψηλή κατανάλωση, το ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, οι βαριές γραφειοκρατικές δομές, η υψηλή φορολόγηση και άλλα χαρακτηριστικά, τα οποία δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για την εκδήλωση κινδύνου χώρας (εν δυνάμει).

Εν προκειμένω, δηλαδή, η ένταξη αφορά ένα κράτος με υψηλό κίνδυνο χώρας και με τραπεζικό σύστημα που υιοθετεί τα χαρακτηριστικά της χώρας προέλευσης. Η φύση της ένωσης και η πολιτική του σκληρού νομίσματος την οποία υπαγορεύει η σύστασή της ευνοούν τις εκδηλώσεις κινδύνων σαν αυτούς που προαναφέραμε, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις μη προβλέψιμων εξωγενών παραγόντων. Για την αποφυγή τους καθορίστηκαν κριτήρια σύγκλισης πριν και μετά την ένταξη (τα κριτήρια Μάαστριχτ), τα οποία οι προς ένταξη χώρες έπρεπε να πληρούν. Τα κριτήρια αυτά όμως, όταν παρακάμπτονται, αντί να οδηγήσουν σε πραγματική σύγκλιση, καταλήγουν σε ευριστικές μεθόδους αριθμητικής σύγκλισης, με αποτέλεσμα την απώλεια του ποιοτικού στοιχείου της ένωσης. Έτσι, έχουμε το φαινόμενο ένταξης χωρών, όπως της Ελλάδας, που αντιμετωπίζουν από την αρχή μεγάλους κινδύνους αγορών και χώρας, κινδύνους που, λόγω των μεγάλων αλληλεξαρτήσεων, όταν εκδηλωθούν, διαχέονται και στις υπόλοιπες της ένωσης, προκαλώντας κλυδωνισμούς. Σημαντικός είναι ο ρόλος των εποπτικών Αρχών που προβλέπονται στο πλαίσιο της ένωσης προκειμένου να λαμβάνονται μέτρα για την αποφυγή τέτοιων φαινομένων και να διασφαλίζεται η ομαλή συνέχεια της ένωσης (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

3.1. Δημόσιος Δανεισμός και Φορολογία – Λόγοι για τους οποίους δανείζονται οι δημόσιοι φορείς

Όπως και με τη φορολογία έτσι και με το δανεισμό έχουμε μετάθεση πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα, προκειμένου να καλυφθούν οι δημόσιες δαπάνες. Ωστόσο, μεταξύ φορολογίας και δανεισμού υπάρχουν δύο σημαντικές διαφορές.

Πρώτον, ο δημόσιος αποτελεί εκούσια ως επί το πλείστον μεταβίβαση πόρων από τους ιδιωτικούς προς τους δημόσιους φορείς η οποία γίνεται με την αντικαταβολή ειδικής παροχής, η οποία στην προκειμένη περίπτωση είναι ο τόκος. Αντίθετα η φορολογία έχει αναγκαστικό χαρακτήρα και δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη ειδική παροχή. Η σημασία της διαφοράς αυτής έγκειται στις επιδράσεις στα κίνητρα για εργασία, αποταμίευση και επένδυση απ' ότι ο δημόσιος δανεισμός ο οποίος είναι εκούσιος. Η δεύτερη διαφορά μεταξύ

φορολογίας και δημόσιου δανεισμού έγκειται στο ότι με τη φορολογία πραγματοποιείται οριστική κάλυψη του κόστους των δημοσίων δαπανών και οριστική κατανομή του κόστους αυτού μεταξύ των πολιτών. Αντίθετα, με το δημόσιο δανεισμό δεν καλύπτεται οριστικά το κόστος δαπανών, αλλά πραγματοποιείται μια προχρηματοδότησή τους. Η οριστική κάλυψη του κόστους γίνεται αργότερα, όταν το κοινωνικό σύνολο καλείται να καταβάλλει τους φόρους για την πληρωμή των τοκοχρεολυσίων. Τότε γίνεται και η οριστική κατανομή του κόστους των δημοσίων δαπανών στα μέλη του κοινωνικού συνόλου, ανάλογα με τη φορολογική συμβολή του καθενός. Οι λόγοι για τους οποίους δανείζονται οι δημόσιοι φορείς:

1) Χρηματοδότηση των δημοσίων επενδύσεων. Ο δημόσιος δανεισμός θεωρείται συνήθως απαραίτητος για την κάλυψη ενός μέρους, τουλάχιστον, των δημοσίων επενδύσεων. Αυτό δεν είναι λάθος, καθώς οι επενδύσεις αποφέρουν οφέλη για μια σειρά ετών και επομένως θα πρέπει, εν μέρει τουλάχιστον, να χρηματοδοτούνται με δανεισμό, ο οποίος δεν κατανέμει το κόστος των επενδύσεων ανάμεσα στα άτομα του κοινωνικού συνόλου όταν γίνονται οι επενδύσεις, αλλά αναβάλλει την κατανομή του κόστους για μελλοντικό χρόνο, κατά τον οποίο εξοφλείται το δάνειο. Έτσι, η εξόφληση του δανείου και η κατανομή του κόστους επενδύσεων στο σύνολο γίνονται τμηματικά, όπως τμηματικά, σε διαστήματα αρκετών ετών, περιέχονται τα οφέλη των δημοσίων επενδύσεων στο κοινωνικό σύνολο. Επιπλέον, ο δανεισμός επιβαρύνει περισσότερο το κοινωνικό σύνολο στο μέλλον, οπότε θα περιέχονται σε αυτό και τα οφέλη από τις επενδύσεις. 2) η ανεπάρκεια των τρεχόντων εσόδων. Ένας άλλος λόγος για την προσφυγή στο δανεισμό είναι η ανεπάρκεια των εσόδων, κυρίως των φορολογικών. Η ανεπάρκεια αυτή μπορεί να οφείλεται σε τρεις κυρίως λόγους: α) οι δημόσιοι φορείς δεν επιθυμούν να αυξήσουν τους φόρους γιατί η αύξηση των φόρων ασκεί αρνητικές επιδράσεις στην οικονομική δραστηριότητα και ιδιαίτερα στα κίνητρα για προσφορά εργασίας, αποταμίευσης και επενδύσεις. β) η αύξηση των φόρων μπορεί να μην κρίνεται ορθή για πολιτικούς λόγους, καθώς οι φόροι προκαλούν την αντίδραση των φορολογούμενων δημιουργώντας πολιτικό κόστος για την εκάστοτε κυβέρνηση, γεγονός που δεν συμβαίνει με το δανεισμό. γ) ορισμένοι δημόσιοι φορείς, όπως οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης ή τοπικής αυτοδιοίκησης δεν έχουν συνήθως τη δυνατότητα από το νόμο να αυξήσουν τα φορολογικά τους έσοδα και αναγκάζονται έτσι να προσφύγουν στο δανεισμό.

3) Η ανάγκη κρατικής παρέμβασης για σταθεροποίηση της οικονομίας. Ένας ακόμη λόγος για τον οποίο οι κυβερνήσεις μπορεί να προσφύγουν στο δανεισμό είναι η ανάγκη σταθεροποίησης της οικονομίας όταν η ενεργός ζήτηση διαφέρει από το επίπεδο παραγωγής πλήρους απασχόλησης, με συνέπεια να έχουμε ανεργία ή πληθωρισμό. Έτσι, λ.χ. αν η

οικονομία βρίσκεται σε ισορροπία σε επίπεδο παραγωγής κάτω από το επίπεδο πλήρους απασχόλησης επειδή η ενεργός ζήτηση είναι ανεπαρκής, οι δημόσιοι φορείς μπορεί να δανείζονται τις αδιάθετες αποταμιεύσεις των ιδιωτικών φορέων και να τις δαπανούν ώστε να αυξηθεί η ενεργός ζήτηση και επομένως η παραγωγή, τα εισοδήματα και η απασχόληση έως ότου φτάσουμε στο επίπεδο απασχόλησης. Αντίθετα, όταν στην οικονομία υπάρχουν πληθωριστικές πιέσεις, επειδή η ενεργός ζήτηση υπερβαίνει την παραγωγή πλήρους απασχόλησης, οι δημόσιοι φορείς δανείζονται με σκοπό τον περιορισμό της ρευστότητας της οικονομίας, ώστε να έχουμε μείωση της ενεργούς ζήτησης και συνεκδοχικά των πληθωριστικών πιέσεων. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το προϊόν του δανείου δε πρέπει προφανώς να δαπανάται αλλά αντίθετα να χρησιμοποιείται για την αποπληρωμή του δημοσίου χρέους στην κεντρική τράπεζα, ώστε να περιορίζεται η κυκλοφορία του χρήματος και η ρευστότητα της οικονομίας και να έχουμε κάμψη των πληθωριστικών πιέσεων.

4) Η διοχέτευση των αποταμιεύσεων στους κλάδους που επιθυμούν οι δημόσιοι φορείς. Επίσης, οι δημόσιοι φορείς συχνά δανείζονται προκειμένου να επαναδανείσουν τα χρήματα σε ιδιωτικούς φορείς προκειμένου να ενισχύσουν συγκεκριμένους κλάδους, που ενδεχομένως θα αδυνατούσαν να εξεύρουν τους απαραίτητους πόρους μέσω μηχανισμού της αγοράς. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι δημόσιοι φορείς δανείζονται και εν συνεχεία επαναδανείζουν τα χρήματα αυτά πολλές φορές με επιτόκιο χαμηλότερο από αυτό που επικρατεί στην αγορά.

3.2. Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή στην Ελληνική Οικονομία

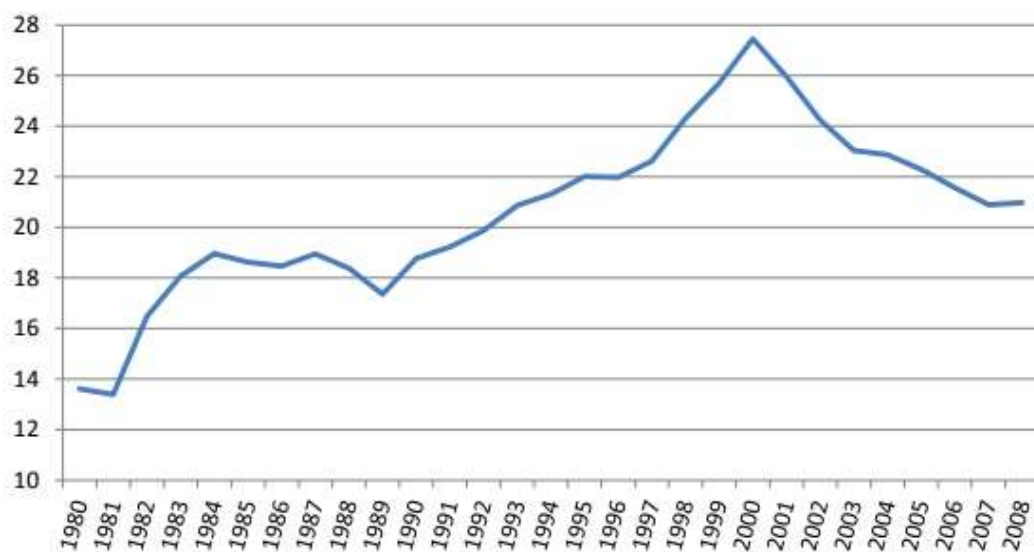
Ένα από τα βασικότερα προβλήματα τη δεκαετία που αναλύεται, ήταν αυτά του υψηλού επιπέδου παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην ελληνική οικονομία καθώς και η προβληματική παραγωγική βάση της Ελλάδας, με κύριες αναφορές στη μεγάλη εξάρτηση από τις εισαγωγές, στο μεγάλο αριθμό πολύ μικρών επιχειρήσεων και στη χαμηλή καινοτομική δραστηριότητα.

«Η παραοικονομία περιλαμβάνει την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, νόμιμη ή παράνομη, η οποία διαφεύγει του εντοπισμού, και επομένως δεν υπολογίζεται στο επίσημο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν»

(Smith, 1994).

Είναι εμφανές ότι η ίδια η φύση της παραοικονομίας κάνει πολύ δύσκολη τη μέτρηση και την καταγραφή της. Η παραοικονομία είναι ένα φαινόμενο διαχρονικό, το οποίο απασχολούσε,

απασχολεί και θα συνεχίσει να απασχολεί όλες τις χώρες του κόσμου. Το γράφημα 1 παρουσιάζει τη διαχρονική τάση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα.

Γράφημα 1: Το μέγεθος της παραοικονομίας (% του ΑΕΠ) (Πετράκης, 2010)

Η παρουσία του φαινομένου της παραοικονομίας στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα αισθητή διαχρονικά φθάνοντας στην περίοδο 1996-2006 το 29,5% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο. Οι Dell'Anno et al. (2007), υπολογίζοντας το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα από το 1968 έως και το 2002, παρατηρούν ότι ο δείκτης παραοικονομίας για την Ελλάδα παρουσιάζει μια διαχρονική διακύμανση, με την χαμηλότερη τιμή αυτού (περίπου 3% του ΑΕΠ) ανάμεσα στα έτη 1973-1974 ενώ την υψηλότερη (περίπου 32% του ΑΕΠ) τιμή να τη λαμβάνει ανάμεσα στα έτη 1998-1999. Επίσης, με βάση εκτιμήσεις των Feld και Schneider (2010), διαχρονικά στην Ελλάδα παρατηρούνται τα μεγαλύτερα ποσοστά σε σύγκριση με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, αφού η Ελλάδα βρίσκεται στην πρώτη δεκάδα των χωρών της Ε.Ε. με τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας. Αποτέλεσμα της υψηλής παραοικονομίας στην Ελλάδα είναι, η ελληνική οικονομία να υφίσταται απώλεια φορολογικών εσόδων κι έτσι μειώνεται η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής της πολιτικής αδυνατώντας να πραγματοποιεί δημόσιες δαπάνες (Παυλόπουλος, 2002).

Η απώλεια, λοιπόν, φορολογικών εσόδων οδηγεί σε αύξηση των φορολογικών συντελεστών, για επίτευξη περισσότερων εσόδων, γεγονός που με τη σειρά του οδηγεί στην περαιτέρω όξυνση της παραοικονομίας, αυξάνοντας τη ροπή των ατόμων για απόκρυψη δραστηριοτήτων τους. Επίσης, η μεγέθυνση της παραοικονομίας δημιουργεί πρόβλημα και στα ασφαλιστικά ταμεία. Αυτά, λόγω της ανασφάλιστης εργασίας και κατά συνέπεια

μειωμένων εργοδοτικών εισφορών, έρχονται αντιμέτωπα με μειωμένα έσοδα. Επίσης, λόγω της ύπαρξης παράλληλης αγοράς χρήματος ευνοούνται φαινόμενα όπως τοκογλυφία, κυκλοφορία πλαστών νομισμάτων και παράνομο εμπόριο συναλλάγματος (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004). Ένα ακόμη πρόβλημα προκύπτει λόγω του ότι άτομα τα οποία εργάζονται στην παραοικονομία καταγράφονται ως άνεργα και το γεγονός αυτό επηρεάζει αρνητικά και τα ασφαλιστικά ταμεία καθώς αυτά είναι υποχρεωμένα να παρέχουν επιδόματα ανεργίας στα άτομα αυτά, έχοντας μειωμένα έσοδα. Παρόλα αυτά, η παραοικονομία δεν παύει να έχει και κάποια θετικά αποτελέσματα για την ελληνική οικονομία (Πετράκης, 2010), όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι η παραοικονομία λειτουργεί και ως μέσο απορρόφησης εργατικού δυναμικού το οποίο σε διαφορετική περίπτωση δε θα είχε εργασία και σε κάποια στιγμή δε θα μπορούσε να εξασφαλίσει τα προς το ζην.

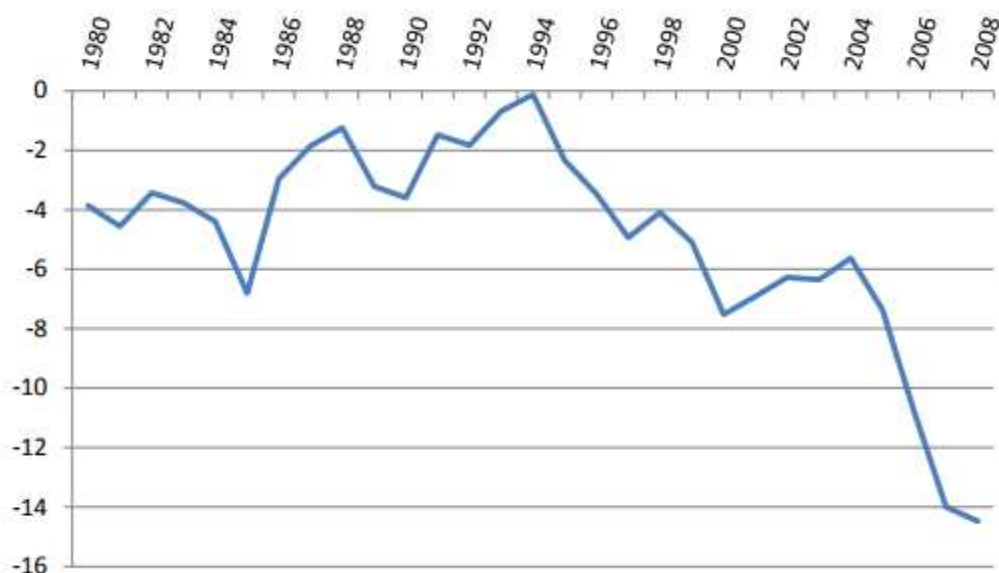
Επίσης, η φορολογική απαλλαγή όσων συμμετέχουν σε δραστηριότητες της παραοικονομίας αυξάνει τα επίπεδα κατανάλωσής τους. Έτσι άτομα με ιδιαίτερα χαμηλά εισοδήματα στρέφονται στην παραοικονομία για τη βελτίωση των εισοδημάτων τους. Επιπρόσθετα, το ελληνικό φορολογικό σύστημα παρουσιάζει μια σειρά από προβλήματα τα οποία το καθιστούν αναποτελεσματικό. Μπορεί να χαρακτηριστεί και αρκετά άδικο, καθώς η λογική των φορολογικών αποφάσεων μπορεί να συνοψισθεί σε συνεχή και άνιση φορολογική επιβάρυνση των εισοδημάτων των εργαζομένων και των συνταξιούχων. Το βασικότερο όμως πρόβλημα είναι η φοροδιαφυγή (Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2009). Πρόκειται για ένα σύνθετο και διαρθρωτικό φαινόμενο, το οποίο οδηγεί σε μείωση της αποτελεσματικότητας της οικονομίας και διευρύνει την κοινωνική ανισότητα. Αυξάνει τις δανειακές ανάγκες του κράτους, περιορίζει τις δημόσιες επενδύσεις, οδηγεί σε μείωση της ποσότητας και ποιότητας των δημόσιων αγαθών και γενικότερα, δυσκολεύει την αποτελεσματική λειτουργία του κράτους (Τράπεζα της Ελλάδος, 2011).

3.3. Η Περιορισμένη Παραγωγική Βάση της Ελληνικής Οικονομίας

Ένα σημαντικό στοιχείο της ελληνικής οικονομίας είναι η προβληματική παραγωγική της βάση. Οι μεγαλύτερες και πιο ανησυχητικές παθογένειες εντοπίζονται στο δημόσιο τομέα και στους προβληματικούς φορείς του. Το βασικό πρόβλημα είναι ότι δεν παρέχονται κίνητρα αποτελεσματικότητας ή επίτευξης παραγωγικότητας στους εργαζομένους. Οι συνεχείς μειώσεις όλων των μισθών χωρίς να τίθενται στόχοι παραγωγικότητας αποθαρρύνουν το εργατικό δυναμικό και, επομένως οδηγούν σε χαμηλή παραγωγικότητα.

Επίσης, η έλλειψη κινήτρων και συνεπώς πρωτοβουλίας από τους εργαζομένους καθιστά απαραίτητη την εμπλοκή εμπειρογνομώνων από το εξωτερικό (Βαγιανός και Χαλιάσος, 2011). Πέρα από τους προβληματικούς φορείς του παραγωγικού συστήματος και τη μειωμένη παροχή κινήτρων στους εργαζόμενους, η παραγωγική βάση της Ελληνικής Οικονομίας έχει ένα βασικό μειονέκτημα που την καθιστά ισχνή, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Στηρίζεται σε κλάδους όπως ο τουρισμός, η ναυτιλία και η οικοδομή, οι οποίοι πλήττονται πρώτοι και μάλιστα ιδιαίτερα έντονα από την κρίση (Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2009).

Η Ελλάδα υποχρεώνεται να καλύπτει με εισαγωγές τις ανάγκες της, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε διαχρονικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της (Γράφημα 2).

Γράφημα 2: Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της ελληνικής οικονομίας (% του ΑΕΠ)

Επιπλέον, η ελληνική παραγωγικότητα υπολείπεται της ευρωπαϊκής στην πλειοψηφία των τομέων της οικονομικής δραστηριότητας και καταλυτικό ρόλο σε αυτό παίζει η συγκριτική έλλειψη επιχειρήσεων μεγάλου μεγέθους, οι οποίες μεγιστοποιούν την παραγωγικότητα μέσω οικονομιών κλίμακας (π.χ. μέσω εξειδίκευσης, επενδύσεων, καινοτομίας, κ.λπ.). Είναι χαρακτηριστικό ότι η συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνικών επιχειρήσεων είναι μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ), με τις πολύ μικρές (0-9 εργαζόμενοι) και τις μικρές (10-49 εργαζόμενοι) να αποτελούν το 98,09% και το 1,57% επί του συνόλου, αντίστοιχα και οι μεσαίες (50-249 εργαζόμενοι) και οι μεγάλες επιχειρήσεις αποτελούν μόνο το 0,32% του συνόλου των επιχειρήσεων (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2009). Όσον αφορά στην καινοτομική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων, φαίνεται δραστηριοποιούνται επιχειρήσεις δυο

ταχυτήτων. Ενώ, οι μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις φαίνεται να καινοτομούν, η συντριπτική πλειοψηφία των πολύ μικρών επιχειρήσεων χαρακτηρίζεται από μη καινοτόμες δραστηριότητες (Λιούκας, 2010).

3.4. Συμπεράσματα

Η περίοδος από το 1980 έως το 2008 αποτέλεσε για την ελληνική οικονομία μια περίοδο σημαντικής οικονομικής μεγέθυνσης. Η οικονομία προσπάθησε πολύ προκειμένου να ικανοποιήσει τις απαραίτητες συνθήκες για την είσοδό της στην Ευρωζώνη. Ταυτόχρονα, αποτέλεσε μια περίοδο σχετικής αύξησης της απασχόλησης, και των δημοσίων δαπανών και άρα αύξησης της κατανάλωσης και μείωσης των αποταμιεύσεων και των επενδύσεων. Ωστόσο, η συνεχής αύξηση των δημοσίων δαπανών δε θα μπορούσε να συνεχιστεί χωρίς την αύξηση του δημοσίου χρέους, το οποίο έφτασε σε υπέρογκο και μη διαχειρίσιμο ύψος. Επιπρόσθετα, πρόκειται για μια περίοδο μείωσης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας λόγω α) αύξησης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, β) ισχυρής ανατίμησης του ευρώ, γ) χαμηλού επιπέδου χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας και δ) αύξησης των τιμών των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών σε σχέση με τα εμπορεύσιμα. Επιπρόσθετα, η λειτουργία της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο αυτή χαρακτηρίζεται και από κάποιες δομικές παθογένειες. Τέτοιες είναι i) το υψηλό επίπεδο παραοικονομίας ως ποσοστό του ΑΕΠ και της φοροδιαφυγής, ii) η μεγάλη εξάρτηση από τις εισαγωγές που έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ελλειμμάτων στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών διαχρονικά, iii) η προβληματική διάρθρωση των ελληνικών επιχειρήσεων με τη συντριπτική πλειοψηφία αυτών να είναι πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις, και iv) τη χαμηλή καινοτομική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων. Οι οικονομικές εξελίξεις που περιγράφηκαν διαμόρφωσαν μέχρι το 2008 μια κατάσταση η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί προβληματική για την ελληνική οικονομία. Αποτέλεσμα ήταν τα επόμενα δύο έτη (2008-2010), να αποτελέσουν έτη κατά τα οποία εμφανίστηκαν τα πρώτα συμπτώματα της επερχόμενης οικονομικής κρίσης για την Ελλάδα. Το επόμενο κεφάλαιο, περιγράφει τα πρώτα αυτά συμπτώματα της κρίσης.

Κεφάλαιο 4: Η Ελληνική Οικονομία από το 2008 μέχρι το 2010

Η έκθεση της European Commission (2009) σηματοδότησε έναν προβληματισμό γύρω από τις μεσομακροπρόθεσμες δημοσιονομικές δυσκολίες που αναμενόταν να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και συγκεκριμένα η ελληνική οικονομία. Σύμφωνα με την εν λόγω έκθεση, με εξαίρεση τη Δανία, όλες οι υπόλοιπες χώρες προβλεπόταν να αντιμετωπίσουν σημαντικό πρόβλημα αναφορικά με το δημόσιο χρέος τους, αφού αυτό αναμενόταν να αυξηθεί σημαντικά τα επόμενα χρόνια. Κάποια χρόνια πιο πριν, το 2007 ξέσπασε στις ΗΠΑ χρηματοπιστωτική κρίση (στεγαστικά δάνεια κ.ά.), η οποία διαχύθηκε στις χώρες της Ευρώπης και ολόκληρου του κόσμου. Η κρίση αποδείχτηκε σοβαρότερη από την αρχική εκτίμηση και εξελίχθηκε στη μεγαλύτερη μεταπολεμική παγκόσμια ύφεση. Σε αρκετές χώρες προκάλεσε κοινωνική περιδίνηση και πολιτική αστάθεια. Στην Ελλάδα οι επιπτώσεις άρχισαν από τα τέλη του 2008, έγιναν αισθητές το 2009 και εντάθηκαν τους πρώτους μήνες του 2010. Η ελληνική οικονομία, με χρόνιες υποβόσκουσες παθογένειες και δυσκολίες προσαρμογής στη ζώνη του ευρώ, ανέκοψε τον ικανοποιητικό ρυθμό μεγέθυνσης τον οποίο είχε μέχρι τα μέσα του 2008 και εισήλθε σταδιακά σε παρατεταμένη και βαθιά ύφεση, η οποία συνεχίζεται μέχρι και τις αρχές του 2014. Τα δημόσια οικονομικά, όπως και σε άλλες χώρες της ζώνης του ευρώ, επιβαρύνθηκαν και προς το τέλος του 2008 παρουσίασαν σημάδια «κόπωσης». Στις αρχές του 2009 η ηγεσία της τότε κυβέρνησης έλαβε πολιτικές πρωτοβουλίες και σταθεροποιητικά μέτρα. Οι πολιτικές πρωτοβουλίες και τα μάλλον ήπια για το μέγεθος της διαταραχής μέτρα δεν είχαν την αναγκαία πολιτική και κοινωνική στήριξη. Το διαχρονικό έλλειμμα κουλτούρας συνεννόησης το οποίο χαρακτηρίζει τη στάση των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, οι εμπεδωμένες κοινωνικές νοοτροπίες και το νοσηρό επικοινωνιακό περιβάλλον κυριάρχησαν (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Για το έτος 2009, το δημόσιο χρέος ξεπέρασε το 100% του ΑΕΠ στην Ελλάδα και στην Ιταλία (103,3% και 113% αντίστοιχα), ενώ για το έτος 2010, το ίδιο αναμενόταν να συμβεί και στο Βέλγιο. Από το 2020 και έπειτα, οι προβλέψεις ήταν δυσοίωνες για την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Ισπανία, το Ην. Βασίλειο και τη Γαλλία, των οποίων το χρέος αναμενόταν να αυξηθεί δραματικά. Ο προβληματισμός αυτός αναφορικά με τα δημοσιονομικά προβλήματα έφερε στην επιφάνεια το ζήτημα της ρευστότητας του τραπεζικού συστήματος, καθώς το ελληνικό τραπεζικό σύστημα χρησιμοποιούσε τα ελληνικά ομόλογα για να βελτιώσει τη ρευστότητά του. Στο τέλος του 2009, άνοιξε η συζήτηση για το πρόβλημα της αξιολόγησης

των ομολόγων και της δυνατότητας της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) να τα δέχεται ως εγγυήσεις για την αναχρηματοδότηση της τραπεζικής ρευστότητας (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Έτσι, άρχισε μια περίοδος έντασης γύρω από το Ελληνικό ζήτημα, η οποία διατηρήθηκε μέχρι το Μάιο του 2010. Αμέσως μετά την άνοδο στην εξουσία, η Κυβέρνηση του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού κινήματος εξήγγειλε μία ενισχυτική εισοδηματική κίνηση προς τους οικονομικώς ασθενέστερους, ύψους περίπου €1 δις η οποία ουσιαστικά χρηματοδοτήθηκε από ισόποση έκτακτη εισφορά στις κερδοφόρες ΑΕ (αρχές Δεκεμβρίου 2009). Στον παρακάτω πίνακα, τα στοιχεία της στήλης Δ απεικονίζουν το ετήσιο δημοσιονομικό αποτέλεσμα ως απόλυτο μέγεθος σε τρέχουσες τιμές (δια. ευρώ) όπως παρουσιάζονται στη βάση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2013). Τα ευρήματα που παρουσιάζονται στη στήλη Ε δείχνουν το ετήσιο δημοσιονομικό αποτέλεσμα ως ποσοστό του ΑΕΠ. Τα στοιχεία των στηλών Δ και Ε αποκαλύπτουν ότι όλα τα έτη της περιόδου 1975-2012 το δημοσιονομικό αποτέλεσμα υπήρξε ελλειμματικό. Τα ετήσια δημόσια ελλείμματα υπήρξαν υψηλά και επίμονα. Μόνο κατά την υποπερίοδο Ι το δημόσιο έλλειμμα παρέμεινε κάτω του 3%. Τα έτη που πραγματοποιήθηκαν εκλογές και σημειώθηκε εναλλαγή κομμάτων στη διακυβέρνηση της χώρας (1981, 1989/1990, 1993, 2004, 2009) παρατηρείται διόγκωση των ελλειμμάτων σε σχέση με το προηγούμενο και το επόμενο έτος. Το επόμενο έτος βάρυνε το προηγούμενο. Αίτιο αυτής της παθογένειας θεωρείται η πολιτική σκοπιμότητα. Η πρακτική αυτή κορυφώθηκε το έτος 2009, οπότε καταγράφηκε έλλειμμα ίσο με 15,6% του ΑΕΠ, ενώ τα έτη 2008 και 2010 το έλλειμμα ανερχόταν σε 9,9% και 10,8% του ΑΕΠ αντίστοιχα. Ως βασικές αιτίες των διαχρονικά υψηλών δημόσιων ελλειμμάτων σημειώνονται οι εξής:

α) Οι πρωτογενείς δαπάνες της γενικής κυβέρνησης αυξάνονταν ταχύτερα από τα συνολικά έσοδα. β) Οι μακρές περίοδοι υψηλού πληθωρισμού. γ) Οι υψηλές αμυντικές δαπάνες. (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014)

Έτος	Μεγέθυνση-ανάπτυξη			Δημόσιο έλλειμμα			
	Α) ΑΕΠ σε σταθερές τιμές 2005 (δισ. ευρώ)	Β) Ετήσια μεταβολή (%)	Γ) Μέση μεταβολή ανά Π.Δ. / Μ.Τ. ετήσιων μεταβολών ανά Π.Δ. (%)	Δ) Ετήσιο έλλειμμα σε τρέχουσες τιμές (δισ. ευρώ)	Ε) Ετήσιο έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ (%)	Επιδόσεις κατά τις Π.Δ.	
						ΣΤ) Μ.Τ. ετήσιων ελλειμμάτων (δισ. ευρώ)	Ζ) Μ.Τ. ετήσιων ελλειμμάτων ως ποσοστών του ΑΕΠ (%)
1975	95,7	6,4	4,5/4,6	0,6	2,9	Π «	9 Κ 4,0
1976	102,2	6,9		0,4	1,6		
1977	105,2	2,9		0,8	2,5		
1978	112,8	7,2		1,0	2,9		
1979	116,6	3,3		0,9	2,4		
1980	117,3	0,7		1,0	2,6		
1981	115,5	-1,6	X	4,0	19,0	X	X
1982	114,2	-1,1	0,7/0,7	3,6	6,8	5,1	9,0
1983	113,0	-U		4,0	7,5		
1984	115,2	2,0		4,8	8,3		
1985	118,1	2,5		6,9	11,6		
1986	118,8	0,5		5,1	9,4		
1987	116,1	-2,3		4,9	9,1		
1988	121,0	4,3		6,4	10,4		
1989	125,6	3,8	X	8,4	12,2	X	X
1990	125,6	0,0	X	10,4	14,2	X	X
1991	129,5	3,1	1,9/1,9	8,1	9,9	8,8	10,5
1992	130,4	0,7		9,4	11,0		
1993	128,4	-1,6	X	10,7	12,0	X	X
1994	130,9	2,0	4,1/3,5	7,8	8,3	6,9	5,6
1995	133,7	2,1		9,1	9,1		
1996	136,8	2,4		7,3	6,7		
1997	141,8	3,6		7,1	5,9		
1998	146,6	3,4		4,7	3,9		
1999	151,6	3,4		4,1	3,1		
2000	158,4	4,5		5,2	3,8		
2001	165,0	4,2		6,5	4,5		
2002	170,7	3,4		7,6	4,9		
2003	180,8	5,9		9,9	5,8		
2004	188,7	4,4	X	13,8	7,5	X	X
2005	193,0	2,3	2,9/2,8	10,9	5,6	15,4	7,1
2006	203,7	5,5		12,6	6,0		
2007	210,9	3,5		15,1	6,8		
2008	210,4	-0,2		23,1	9,9		
2009	203,8	-3,1	X	36,1	15,6	X	X
2010	193,8	-4,9	-4,9/-4,9	24,0	10,8	24,0	10,8
2011	180,0	-7,1	X	20,0	9,6	X	X
2012	168,5	-6,4	X	17,5	9,0	X	X

Πίνακας 4: τα στοιχεία της στήλης Δ απεικονίζουν το ετήσιο δημοσιονομικό αποτέλεσμα ως απόλυτο μέγεθος σε τρέχουσες τιμές (δια. ευρώ)

4.1. Η Μη Προσαρμογή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και η Κρίση

Το ευρώ υιοθετήθηκε για να συνεισφέρει στην οικονομική ολοκλήρωση της Ελλάδας, όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 2. Όμως, η κρίση του ευρώ αποδεικνύει ότι η υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος δεν αποτέλεσε μια ασπίδα προστασίας. Η πρόσφατη κρίση χρέους και η απόκλιση των αποδόσεων περιφερειακών χωρών -όπως η Ελλάδα- σε σχέση με τις χώρες του πυρήνα της Ευρωζώνης, διέδωσε μια αίσθηση ανησυχίας μεταξύ των ασκούντων πολιτικής (Καυκά, 2013). Υπήρχαν ενδείξεις οι οποίες μαρτυρούσαν τη μη προσαρμογή της Ελληνικής οικονομίας στην Ευρωζώνη. Οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας, σε συνδυασμό με την εφαρμοζόμενη πολιτική και τις εξωτερικές παρεμβάσεις, είναι υπεύθυνες για τη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου οικονομικού μοντέλου. Η ελληνική οικονομία είχε να αντιμετωπίσει θέματα όπως το υψηλό δημόσιο χρέος της, την έλλειψη ανταγωνιστικότητας και τα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών. Στο πλαίσιο μιας νομισματικής ένωσης, όπως η Ευρωζώνη, η ελληνική οικονομία μπορούσε να εκτίθεται σε χρέος αλλά δεν είχε κανέναν έλεγχο πάνω από στην έκδοση νομίσματος και φυσικά δεν μπορούσε να επαναξιολογεί τη συναλλαγματική ισοτιμία της (Πετράκης, 2011). Η διαχείριση της ελληνικής κρίσης τόσο από την ελληνική κυβέρνηση όσο και από την ευρωπαϊκή πλευρά συνιστά σαφώς παράδειγμα προς αποφυγή (Featherstone, 2011 · Kotios et al., 2011). Παρά τις εσφαλμένες πολιτικές από ελληνικής πλευράς, η κατάσταση της χώρας το 2008 ήταν διαχειρίσιμη (Aslund, 2011). Οι συνέπειες της χρηματοοικονομικής κρίσης του 2008 δε δημιούργησαν στην πράξη ανυπέρβλητα προβλήματα και ήταν συγκριτικά πολύ πιο ήπιες στη χώρα μας σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης. Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα, λόγω του χαμηλού βαθμού διασύνδεσής του με το αμερικανικό και το βρετανικό, δεν κατείχε σημαντικό ποσοστό «τοξικών» τίτλων. Παράλληλα, οι επιδράσεις στην πραγματική οικονομία, με εξαίρεση τον τουρισμό και τη ναυτιλία, ήταν ηπιότερες σε σχέση με άλλων, εξωστρεφών οικονομιών, λόγω του χαμηλού βαθμού ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας. Παρ' όλα αυτά, η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση, αν και δεν προκάλεσε, επέτεινε και επέσπευσε την κρίση χρέους της ελληνικής οικονομίας, ενώ λειτούργησε και ως μοχλός αποκάλυψης μιας σειράς αρρυθμιών, προβλημάτων και κενών του συστήματος και της διακυβέρνησης της ΟΝΕ (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Αποτέλεσμα ήταν να αυξηθούν πάρα πολύ οι λήξεις χρέους στα επόμενα χρόνια και επίσης να αυξηθεί η μέση διάρκεια του δανεισμού. Το γεγονός αυτό, δυστυχώς, διευκόλυνε την έναρξη της κρίσης. Επιπρόσθετα, άρχισαν να δημιουργούνται σημαντικά προβλήματα ρευστότητας. Η ρευστότητα σε μία οικονομία αφορά σε τρεις κυρίως τομείς: το δημόσιο, το τραπεζικό σύστημα και τον ιδιωτικό τομέα (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Το Μάιο του 2010 η Ελληνική οικονομία βρισκόταν σε μία κατάσταση όπου:

α) είχε εμφανιστεί σοβαρό πρόβλημα ρευστότητας στο δημόσιο αλλά και στον τραπεζικό τομέα, και

β) υπήρχε (και υπάρχει ακόμα) σοβαρό αναπτυξιακό πρόβλημα. Αργότερα από το καλοκαίρι του 2010 άρχισαν να γεννιούνται τα σοβαρότερα προβλήματα ρευστότητας στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας κυρίως μέσω της μειωμένης τραπεζικής χρηματοδότησης. Προτεραιότητα αποτελούσε η επίλυση των προβλημάτων ρευστότητας του δημόσιου και του τραπεζικού τομέα και δευτερευόντως η επίλυση των αναπτυξιακών ζητημάτων (Πετράκης, 2011).

Έτσι, η οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε α) οργάνωσε το Μνημόνιο για τον έλεγχο της Ελληνικής οικονομίας, την επίλυση του δημοσιονομικού προβλήματος ρευστότητας και την ικανοποίηση αναπτυξιακών προϋποθέσεων, και β) ενεργοποίησε την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα για να επιλύσει τα επιπλέον επείγοντα προβλήματα ρευστότητας κυρίως του τραπεζικού συστήματος και ορισμένων ξένων πιστωτών της Ελληνικής οικονομίας.

4.2. Το Κόστος του Μνημονίου

Η Ελληνική κυβέρνηση, στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει την κατάσταση «έγκαιρα» και κατά το δυνατόν με το μικρότερο κοινωνικό κόστος, έλαβε συγκεκριμένα 42 μέτρα οικονομικής πολιτικής το Δεκέμβριο του 2009 (Τσαχάκης, 2009) και το Μάρτιο του 2010 (Μπασάρας, 2010), τα οποία στόχευαν στη βελτίωση της ποιότητας των δημόσιων οικονομικών, στη βελτίωση επιμέρους δεικτών, στην άμεση αύξηση των εσόδων και στον περιορισμό των δαπανών. Το Μάιο του 2010 πραγματοποιήθηκε η ένταξη στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης, με πολιτικές που αφορούσαν σε τρεις άξονες προτεραιοτήτων (Υπουργείο Οικονομικών, 2010, Τράπεζα της Ελλάδος, 2014):

α) **δημοσιονομική προσαρμογή**. Τα μέτρα που αφορούσαν στη δημοσιονομική προσαρμογή της Ελλάδας ήταν τόσο διορθωτικά όσο και διαρθρωτικά, και ουσιαστικά ήρθαν να συμπληρώσουν τις αποφάσεις που ελήφθησαν τον Μάρτιο με τρόπο καθοριστικό στη

σκληρότητά τους και στην αμεσότητα της παρέμβασης. Αφορούσαν σε αύξηση των εσόδων (μέσω περεταίρω αύξησης των είδη υφιστάμενων φόρων και μέσω της επιβολής νέων φόρων και τελών), σε περιορισμό των δαπανών (για παράδειγμα μέσω μείωσης των επιδομάτων, υψηλών συντάξεων, αντικατάστασης του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού με πάγια δώρα για μισθωτούς και συνταξιούχους και κατάργησή τους για υψηλόμισθες ομάδες μισθωτών και συνταξιούχων, μείωση των δημοσίων επενδύσεων, αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης, κ.λπ.).

β) **ανταγωνιστικότητα.** Παραδείγματα πολιτικών με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ήταν η απελευθέρωση των κλειστών επαγγελμάτων και των μεταφορών, η απελευθέρωση του τομέα της ενέργειας, η προσέλκυση ξένων επενδύσεων και η μεγαλύτερη απορρόφηση των κονδυλίων από την Ε.Ε.

γ) **ανάπτυξη και χρηματοπιστωτικό σύστημα,** καθώς αποφασίστηκε η δημιουργία του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ύψους €10 δις) και η ενίσχυση της εποπτείας των τραπεζών από την Τράπεζα της Ελλάδος. Η είσοδος του ΔΝΤ στην εικόνα κληροδότησε το πρόγραμμα με τις λεγόμενες προϋποθέσεις, κάποιες συνθήκες δηλαδή που επέβαλε το ΔΝΤ στην ελληνική οικονομία προκειμένου να της παρέχει στήριξη.

Αποτέλεσμα ήταν η εφαρμογή πολιτικών σκληρής λιτότητας από αυτή τη στιγμή και έπειτα για την ελληνική οικονομία. Επίσης, οι βιαστικές και πιεστικές συνθήκες υπό τις οποίες σχεδιάστηκε το πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής για την ελληνική οικονομία κατέληξαν σε σημαντικά προβλήματα στη λειτουργία της (Ναυτεμπορική, 2013). Ένας ώριμος σχεδιασμός του Προγράμματος Προσαρμογής θα επέβαλε την επίτευξη των ίδιων ενδεχομένως στόχων αλλά σε μακρύτερο χρόνο βασιζόμενο στη μείωση του ελλείμματος και στην τόνωση της μεγέθυνσης.

Με την πολιτική του Μνημονίου υιοθετήθηκε ένα μοναδικό πρόγραμμα διάσωσης, μέσα από το οποίο τα περιθώρια για άσκηση αυτόνομης και ανεξάρτητης οικονομικής πολιτικής περιορίζονταν σε μεγάλο βαθμό (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014). Όπως τονίζει και ο Καζάκος (2011, σελ. 84):

Το Μνημόνιο σηματοδοτούσε στο εσωτερικό της χώρας, κατ' αρχάς τουλάχιστον, το τέλος της λεγόμενης «μεταπολίτευσης» της περιόδου που άρχισε μετά την πτώση της δικτατορίας, την οποία σημάδεψαν δυσλειτουργίες του πολιτικού συστήματος και διάχυτες ιδεοληψίες, που κατέληξαν σε εκτεταμένη προσοδοθηρία, αυξανόμενα χρέη και προβλήματα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής παραγωγής.

4.3. Συμπεράσματα

Κατά την περίοδο από το 2008 έως το 2010, εμφανίστηκαν τα πρώτα συμπτώματα της επερχόμενης οικονομικής κρίσης για την Ελλάδα. Τα συμπτώματα αυτά ήταν μάλιστα ιδιαίτερα ανησυχητικά καθώς φαίνονταν επικίνδυνα και μη αναστρέψιμα, χωρίς ωστόσο να ήταν δυνατή κατά τη χρονική στιγμή εκείνη να εκτιμηθεί με ακρίβεια το μέγεθος των πιθανών επιπτώσεών τους. Υπό το φόβο της πτώχευσης της οικονομίας η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε την ένταξη σε ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής υπό τον έλεγχο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του ΔΝΤ και της ΕΚΤ. Το προβληματικά χαρακτηριστικά της απόφασης αυτής ήταν η βιασύνη και ο κακός σχεδιασμός.

Κεφάλαιο 5: Η φορολογική πολιτική στην Ελλάδα από το 2009 και έπειτα

Η Ελλάδα από το 2010 εισήλθε στην πλέον δύσκολη περίοδο, στη μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πορεία της. Η εκτίναξη του δημοσίου χρέους και η αύξηση της διαφοράς των επιτοκίων δανεισμού σε σχέση με τη Γερμανία (γνωστή ως spreads) οδήγησε στις αρχές του 2010, το Ελληνικό Δημόσιο, τις τράπεζες και τις Ελληνικές επιχειρήσεις εκτός διεθνών αγορών και σε συνεχείς υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής τους ικανότητας.

Η επιδείνωση της κατάστασης στην Ελλάδα φαίνεται και από το γεγονός ότι το 2010 βρέθηκε στην 22^η θέση παγκοσμίως όσον αφορά το Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (απεικονίζει πόσο υψηλό είναι το επίπεδο διαβίωσης σε μια χώρα) και την ίδια θέση σε σχέση με τον αντίστοιχο παγκόσμιο δείκτη της ποιότητας ζωής του The Economist (The Economist, 2005). Βάσει των στατιστικών στοιχείων της Eurostat, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας ανερχόταν στο 94% του ευρωπαϊκού μέσου όρου το 2008 (Eurostat, 2009).

Επίσης, το 2009 η Ελλάδα παρουσίασε σημαντική πτώση όσον αφορά το Δείκτη Οικονομικής Ελευθερίας, σημειώνοντας τη δεύτερη χειρότερη επίδοση μετά την Πολωνία, ενώ κατατάχθηκε στην 81^η θέση παγκοσμίως. Οι αναλυτές συνέδεσαν αυτή την εξέλιξη με τα υψηλά επίπεδα πολιτικής και οικονομικής διαφθοράς σε συνδυασμό με τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα συγκριτικά με τα υπόλοιπα κράτη μέλη της ΕΕ. Η παγκόσμια κρίση έφερε την Ελλάδα σε ακόμη δυσμενέστερη θέση, καθώς, για πρώτη φορά από το 1993, ο ρυθμός μεγέθυνσής της έλαβε αρνητικό πρόσημο το 2008 (European Commission, 2009). Η απαρχή της κρίσης αποτυπώθηκε και στο γεγονός ότι ο δείκτης των ιδιωτικών δανείων προς τις καταθέσεις ξεπέρασε τις 100 μονάδες κατά τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2007, αποκαλύπτοντας υπερχρέωση.

Μετά το 2009 και στις αρχές του 2010 η διεθνής οικονομική κρίση, το υψηλό δημόσιο έλλειμμα και το υψηλό δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ των κρατών μελών της ΕΕ οδήγησαν σε υψηλό κόστος δανεισμού, προκαλώντας σημαντικές αναταράξεις στην ελληνική οικονομία, ενώ γίνονταν προσπάθειες συγκάλυψης του υπερβολικού δημόσιου ελλείμματος (Charter, 2010).

Στις αρχές του 2010 υπήρξε ιδιαίτερος προβληματισμός για το συσσωρευμένο πλέον δημόσιο χρέος. Στο πλαίσιο του Οικονομικού Συμβουλίου Καναδά - Ευρώπης εκφράστηκε η γερμανική άποψη για επιβολή άμεσων μέτρων και σκληρών ποινών σε χώρες που είχαν λάβει κοινοτική οικονομική βοήθεια, όπως η Ελλάδα και η Ιρλανδία, αλλά η αντίδραση της

γαλλικής πλευράς ήταν άμεση, κάνοντας λόγο για «παραβίαση της εθνικής κυριαρχίας των κρατών μελών» (Firzli, 2010), (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Κάτω από το βάρος των εξελίξεων αυτών, η Ελλάδα εντάχθηκε τον Μάιο του 2010 στο Μηχανισμό Σταθερότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη συνέχεια μέσα από τα Μνημόνια που υπογράφηκαν και κυρώθηκαν, η Ελλάδα έλαβε χρηματοδότηση από τις χώρες-μέλη της Ευρωζώνης και από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ποσά ύψους 239,9 δις ευρώ κυρίως για την αποπληρωμή του υφισταμένου δημοσίου χρέους και κατά δεύτερο λόγο για τη κάλυψη νέων λειτουργικών αναγκών του Δημοσίου. Σε αντιστάθμισμα, εφαρμόστηκε το πιο σκληρό δημοσιονομικό πρόγραμμα σε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από την ίδρυση της Ε.Ο.Κ, το 1957. Μέσα από την αλυσίδα μέτρων δημοσιονομικού χαρακτήρα στην περίοδο 2010-2013, η Ελληνική οικονομία βρέθηκε σε κατάσταση που χαρακτηρίστηκε:

- Από τη μείωση του ονομαστικού Α.Ε.Π στην περίοδο 2010-2013 κατά 22,18%.
- Από την εκτίναξη του δείκτη της ανεργίας (από 9,5% το 2009 σε 27,5% το 2013).
- Από τη δραματική συρρίκνωση του όγκου λιανικών πωλήσεων και της οικοδομικής δραστηριότητας (συνολικά στην περίοδο αυτή η ιδιωτική κατανάλωση μειώθηκε κατά 29,9%).

Το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής στηρίχθηκε σε δύο άξονες:

1. Στην επιβολή δεκάδων νέων φορολογικών επιβαρύνσεων.
2. Στη σημαντική συρρίκνωση των δαπανών του δημοσίου, μέσα από τις μειώσεις μισθών και συντάξεων αλλά και τις δαπάνες για την υγεία, την παιδεία, την άμυνα, τα επιδόματα και το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων.

Τα δημοσιοποιημένα δημοσιονομικά στοιχεία ανέδειξαν τη σημαντική βελτίωση που έχει επιτευχθεί στα δημόσια οικονομικά κατά τη τελευταία τετραετία.

α) Το 2013 η Ελλάδα εμφάνισε πρωτογενές πλεόνασμα της τάξης των 3 δις ευρώ (περίπου 1,6 % του Α.Ε.Π) έναντι πρωτογενούς ελλείμματος 24 δις ευρώ το 2009 (άνω του 10 % του Α.Ε.Π).

β) Στη τελευταία τετραετία οι πρωτογενείς δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού μειώθηκαν κατά 17,5 δις ευρώ ,ενώ τα έσοδα του Τακτικού Προϋπολογισμού μειώθηκαν κατά 4,8% του Α.Ε.Π (2009: 23,1% του Α.Ε.Π, 2013: 27,9 του Α.Ε.Π). Από μια πρώτη ανάγνωση, προκύπτει ότι το κύριο βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής επιρρίφθηκε στο σκέλος των δαπανών, αφού στην περίοδο αυτή το σύνολο των φορολογικών εσόδων μειώθηκε περίπου κατά 5 δις ευρώ (2009: 49,7 δις ευρώ, 2013: 44,4 δις ευρώ).

Ωστόσο, η πραγματικότητα είναι εντελώς διαφορετική όπως θα καταδειχτεί στη συνέχεια. Στην περίοδο 2010-2013, αυξήθηκαν οι φορολογικές επιβαρύνσεις τόσο στην άμεση όσο και στην έμμεση φορολογία. Παράλληλα, εντάθηκαν οι φορολογικοί έλεγχοι που σε συνδυασμό με την ενίσχυση των τεκμηρίων διαβίωσης διέπυναν τη φορολογική βάση και αύξησαν σημαντικά τη μέση φορολογική επιβάρυνση.

- Η μείωση των φορολογικών εσόδων οφείλεται, εμφανώς, σε άλλους παράγοντες, όπως:
- Η μείωση του ονομαστικού Α.Ε.Π.
- Η αύξηση της ανεργίας που μείωσε σημαντικά τα έσοδα από την είσπραξη του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων.
- Η μείωση του ονομαστικού επιπέδου των μισθών στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα που, επίσης, επέφερε μεγάλη μείωση στα έσοδα από φόρους εισοδήματος φυσικών προσώπων.
- Η συρρίκνωση της κερδοφορίας των Ελληνικών επιχειρήσεων που έφερε πτώση στην είσπραξη του φόρου εισοδήματος νομικών προσώπων.
- Η μείωση του όγκου λιανικών πωλήσεων που επηρέασε την είσπραξη έμμεσων φόρων.

Επιπρόσθετα, η φορολογική πολιτική (σε συνδυασμό με λοιπούς παράγοντες) οδήγησε στην αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των ασθενέστερων.

5.1. Οι επιβαρύνσεις από το 2010 έως το 2013

Η περίοδος 2010–2013 χαρακτηρίζεται από σαρωτικές μεταβολές στο φορολογικό σύστημα. Η Ελλάδα είχε μία ακόμη ευκαιρία να στείλει ισχυρό μήνυμα στις διεθνείς αγορές μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου του 2009, ένα νέο μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα υπολογίστηκε ξανά από τη Eurostat, με αποτέλεσμα ο οίκος Fitch να υποβιβάσει την Ελλάδα για να ακολουθήσουν οι S&P και Moody's καθώς το ποσοστό του δημοσιονομικού ελλείμματος επί του ΑΕΠ που είχε προβλεφθεί αρχικά δεν επιβεβαιώθηκε ποτέ, πράγμα που δεν ικανοποίησε τις διεθνείς αγορές. Τα σημαντικά φορολογικά μέτρα του 2010 δεν κατεύνασαν τα πνεύματα και ένας νέος γύρος υποβαθμίσεων ξεκίνησε τον Απρίλιο του 2010. Το επόμενο έτος, το Eurogroup αποφάσισε να βοηθήσει την Ελλάδα, και τότε ξεκίνησε η χειρότερη χρηματοοικονομική κρίση στην ελληνική ιστορία (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014).

Με αφετηρία το νόμο 3815/2010 για τις κληρονομιές, δωρεές, γονικές παροχές κλπ έως το νόμο 4223/2013 που ρύθμιζε θέματα που αφορούν τον ενιαίο φόρο ιδιοκτησίας ακινήτων (με τον οποίο φορολογήθηκε η κατοχή και των αγροτεμαχίων) στη Βουλή ψηφίστηκαν

περισσότεροι από 30 νόμοι με φορολογικές διατάξεις και επιβαρύνσεις. Ως σημαντικότερες και επαχθέστερες φορολογικές επιβαρύνσεις της περιόδου αυτής μπορούν να θεωρηθούν:

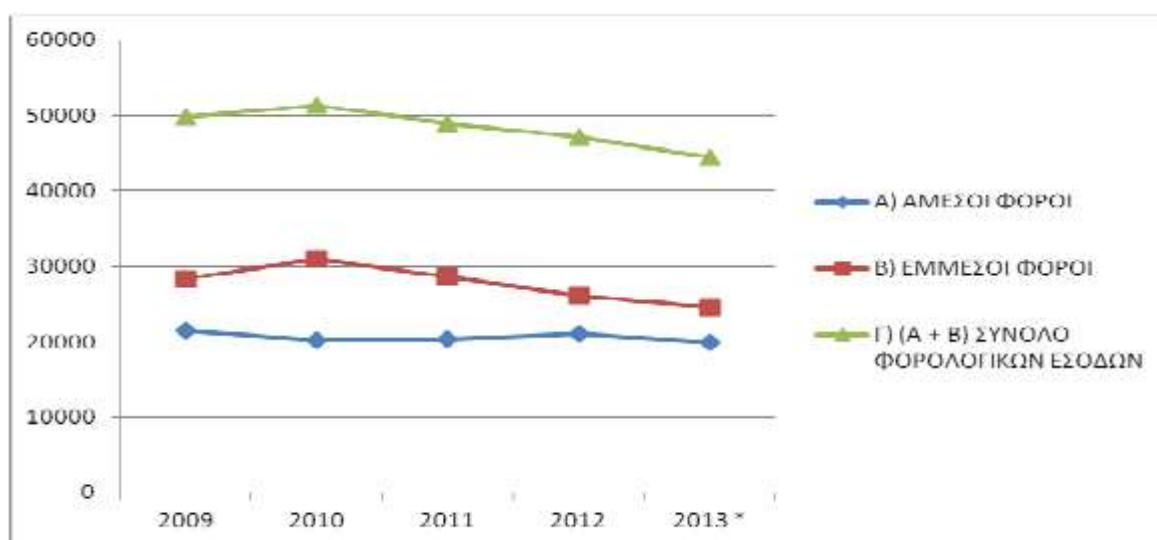
- Οι διαδοχικές μεταβολές στους συντελεστές Φ.Π.Α που από 4,5%, 9% και 19% το 2009 αυξήθηκαν σε 6,5 %, 13 % και 23% αντίστοιχα το 2010, πρώτο έτος εφαρμογής των Μνημονίων.
- Η επιβολή ειδικής εισφοράς αλληλεγγύης στο σύνολο των εισοδημάτων, άνω των 12000 ευρώ με συντελεστή 1%-4%, ανάλογα με το ετήσιο εισόδημα των φορολογουμένων φυσικών προσώπων.
- Οι μεταβολές στη κλίμακα φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων και η κατάργηση σειράς φοροαπαλλαγών, με αποτέλεσμα σχεδόν όλα τα φυσικά πρόσωπα να επιβαρύνονται με φόρο.
- Οι αυξήσεις των ειδικών φόρων κατανάλωσης σε καπνικά προϊόντα, οиноπνευματώδη και καύσιμα που ώθησε τις τιμές τους στα ύψη.
- Η ενίσχυση των τεκμηρίων διαβίωσης από κατοχή και χρήση ακινήτων, αυτοκινήτων, σκαφών κ.λπ.
- Η επιβολή φόρου ακίνητης περιουσίας κλιμακωτά σε όλους τους κατόχους σημαντικού ύψους ακίνητης περιουσίας που σε συνδυασμό με τους λοιπούς φόρους περιουσίας και την πτώση των εισοδημάτων, αλλά και της αξίας των ακινήτων, δημιούργησε σοβαρές στρεβλώσεις στην αγορά αυτή με τελικό αποτέλεσμα οι μεταβιβάσεις ακινήτων ακόμα και για δωρεές και γονικές παροχές να μειωθούν κατακόρυφα στην τριετία 2011-2013.
- Η κατάργηση του αφορολογήτου του ορίου για τους ελεύθερους επαγγελματίες, επιτηδευματίες κ.λπ., που αύξησε σημαντικά τη φορολογική τους επιβάρυνση και σε συνδυασμό με τη γενικότερη κατάσταση οδήγησε σε κλείσιμο επιχειρήσεων και διακοπή άσκησης επιτηδεύματος σε χιλιάδες ελεύθερους επαγγελματίες.
- Η επιβολή τέλους επιτηδεύματος σε όλους τους ελεύθερους επαγγελματίες και στους επιτηδευματίες, φυσικά και νομικά πρόσωπα που ουσιαστικά αποτέλεσε μια επιπλέον, δίχως επαρκή αιτιολόγηση, φορολόγησή τους.
- Η επιβολή ειδικού φόρου κατανάλωσης επί του φυσικού αερίου.
- Οι διαδοχικές αυξήσεις των τελών κυκλοφορίας αυτοκινήτων.
- Η μετάταξη σειράς προϊόντων από το συντελεστή 13% στον υψηλό συντελεστή Φ.Π.Α 23%.

5.2. Η διάρθρωση των φορολογικών εσόδων ανά πηγή.

Η φορολογική πολιτική της περιόδου 2009-2012 επέφερε σημαντικές μεταβολές στη διάρθρωση των φορολογικών εσόδων του Τακτικού Προϋπολογισμού κατά πηγή.

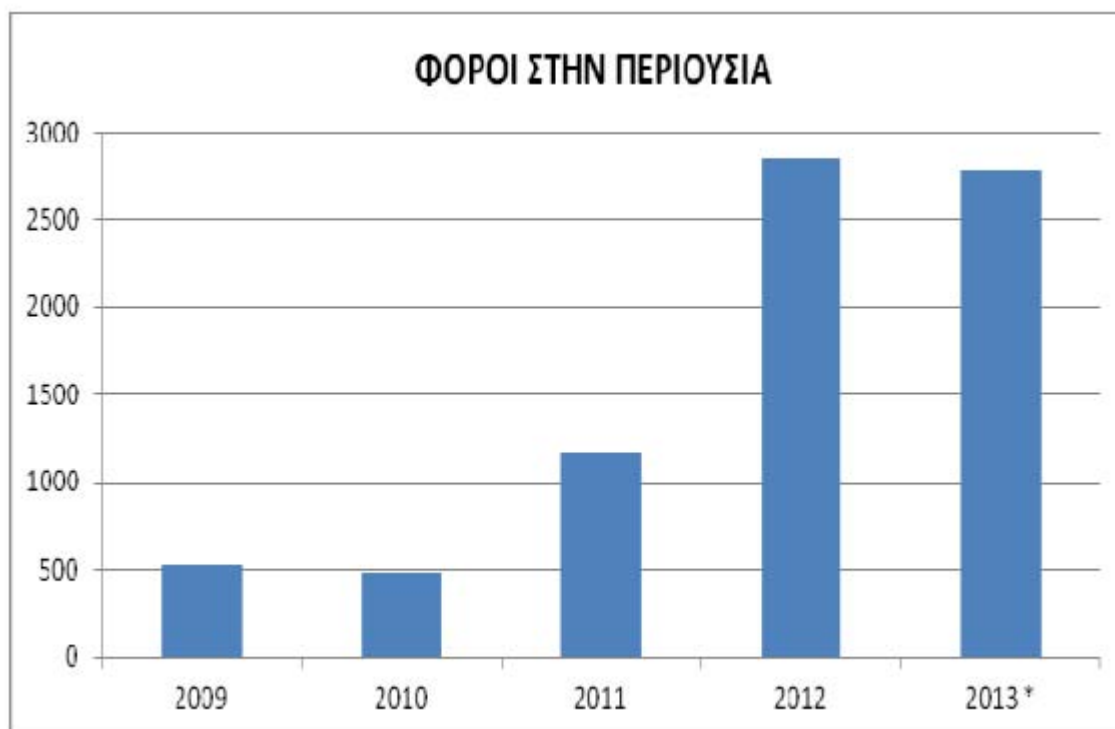
ΦΟΡΟΙ	2012	2011	2010	2009
Α) ΑΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	21096	20318	20224	21431
ΦΟΡΟΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ	9970	8285	9398	10841
ΦΟΡΟΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ	1715	2760	3167	3813
ΦΟΡΟΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ	2857	1172	487	526
ΛΟΙΠΟΙ ΑΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	6554	8101	7172	6251
Β) ΕΜΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	26083	28632	31042	28293
Φ.Π.Α	14956	16887	17374	16582
ΕΙΔΙΚΟΙ ΦΟΡΟΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ	9625	10131	11822	9569
ΛΟΙΠΟΙ ΕΜΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	1502	1614	1846	2142
Γ) (Α + Β) ΣΥΝΟΛΟ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΣΟΔΩΝ	47179	48951	51266	49724

Πίνακας 5: Φορολογικά έσοδα του τακτικού προϋπολογισμού σε εκατ. €⁶

Γράφημα 3: Άμεσοι Φόροι και Έμμεσοι Φόροι⁷

⁶ Εισηγητικές Εκθέσεις Προϋπολογισμών του κράτους

Γράφημα 4: Φόροι Στην Περιουσία

Από τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

1. Παρά την επιβολή πολλών νέων φορολογικών επιβαρύνσεων, τα φορολογικά έσοδα το 2013 ήταν μειωμένα κατά 10,7% σε σχέση με το 2009 που ήταν το τελευταίο έτος πριν από την εφαρμογή των Μνημονίων.
2. Το ποσοστό της συμμετοχής των άμεσων φόρων στο σύνολο των φορολογικών εσόδων αυξήθηκε από 43,1% στο 44,8%, λόγω της αύξησης των φόρων στην περιουσία κατά 429,3 %.
3. Η μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση εσόδων καταγράφηκε στο φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων (κατά 57%) λόγω της συρρίκνωσης της κερδοφορίας των Ελληνικών επιχειρήσεων (ιδίως των τραπεζών και των βιομηχανικών επιχειρήσεων).
4. Τα έσοδα από το φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων, παρά την επιβολή των νέων φόρων, μειώθηκαν κατά 26,4% στην περίοδο αυτή εξαιτίας:
 - Της αύξησης της ανεργίας.
 - Της μείωσης των εισοδημάτων στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα.

⁷ Πηγή: Εισηγητικές Εκθέσεις Προϋπολογισμών 2009 , 2010 , 2011 , 2012 , 2013

- Της διακοπής άσκησης επιτηδεύματος μεγάλου αριθμού ελεύθερων επαγγελματιών και μικρομεσαίων επιχειρήσεων (κλείσιμο εκατοντάδων χιλιάδων επιχειρήσεων στην περίοδο αυτή).

5. Παρά τη σημαντική αύξηση των συντελεστών Φ.Π.Α. και των ειδικών φόρων κατανάλωσης, οι έμμεσοι φόροι στην περίοδο 2009 – 2013 μειώθηκαν κατά 13,3 % λόγω περιστολής της κατανάλωσης.

6. Η κατηγορία φόρων με τη μικρότερη μείωση εσόδων είναι αυτή των ειδικών φόρων κατανάλωσης που όμως το 2010 εμφάνισε σημαντική αύξηση σε σχέση με το 2009 (κατά 23,5 %). Στη συνέχεια όμως (από το 2011) τα έσοδα από τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης μειώθηκαν σημαντικά, λόγω της ραγδαίας μείωσης της κατανάλωσης σε καύσιμα, προϊόντα καπνού και οينوπνευματώδη.

Επιπλέον, στην περίοδο 2010-2013 σημειώθηκε σημαντική αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης για τους ελεύθερους επαγγελματίες και τους επιτηδευματίες. Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης είναι υψηλότερη για τα χαμηλά και τα μεσαία εισοδήματα, γεγονός που αποδίδεται στη λογική ότι αυτή η κατηγορία των φορολογούμενων εμφανίζει βάσει των συνοπτικών ελέγχων του Σ.Δ.Ο.Ε τα υψηλότερα ποσοστά φορολογικών παραβάσεων και εκτιμάται ότι μεγάλο ποσοστό της φοροδιαφεύγει, δηλώνοντας πολύ χαμηλότερα εισοδήματα από τα πραγματικά και μη αποδίδοντας τον πραγματικό Φ.Π.Α στο Δημόσιο. Επισημαίνεται ότι η πραγματική φορολογική επιβάρυνση των ελεύθερων επαγγελματιών είναι σημαντικά μεγαλύτερη λόγω της επιβαλλόμενης εισφοράς αλληλεγγύης και του ετήσιου φόρου επιτηδεύματος.

Τέλος, ένα από τα ζητήματα που απασχολούν τους μελετητές, τους οικονομολόγους και τους πολιτικούς είναι η κατανομή του εισοδήματος των πολιτών σε διάφορες εισοδηματικές κατηγορίες. Στην Ελλάδα, κατά καιρούς, έχουν γίνει διάφορες έρευνες και μελέτες για τον προσδιορισμό και την κατάταξη αυτών των εισοδηματικών κατηγοριών. Πολλοί χρησιμοποιούν ως μεθοδολογική ανάλυση τους εθνικούς λογαριασμούς. Άλλοι χρησιμοποιούν διαφορετικές μεθόδους. Ωστόσο, κατά την άποψή μας, η πλέον αξιόπιστη βάση δεδομένων αποτελεί το Στατιστικό Δελτίο Φορολογικών Δεδομένων της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων του Υπουργείου Οικονομικών, στο οποίο περιέχονται αναλυτικά στοιχεία των δηλωθέντων εισοδημάτων των φυσικών και νομικών προσώπων.

Από την επεξεργασία των εισοδημάτων που δηλώθηκαν το οικονομικό έτος 2010 (εισοδήματα χρήσης 2009) και το οικονομικό έτος 2011 (εισοδήματα χρήσης 2010) προκύπτουν αρκετά ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Βεβαίως, η μη, μέχρι σήμερα, ανακοίνωση

των στατιστικών στοιχείων των Οικονομικών ετών 2012 και 2013 , εμποδίζει την εξαγωγή ασφαλών συμπεράσματα, ιδίως καθώς κατά τις χρήσεις 2011 και 2012, εμφανίζονται οι μεγαλύτερες μεταβολές και επιπτώσεις από την εφαρμογή της περιοριστικής οικονομικής πολιτικής.

Η έλλειψη επικαιροποιημένων στατιστικών στοιχείων για τα δηλωθέντα εισοδήματα των οικονομικών ετών 2012 και 2013 ήταν το σημαντικότερο πρόβλημα για τον προσδιορισμό των φορολογικών παραμέτρων της διετίας αυτής και των συνεπειών τους στην αναδιανομή του εισοδήματος.

Ένα ακόμη στοιχείο το οποίο επιδείνωσε τα δημόσια οικονομικά του 2009 ήταν η υστέρηση των φορολογικών εσόδων, με ιδιαίτερη έμφαση στο τελευταίο τρίμηνο του 2009. Είναι χαρακτηριστικό ότι το σύνολο των φορολογικών εσόδων ανήλθε το 2009 στο 77,74% των προϋπολογισθέντων, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για το 2008 ανερχόταν σε 91,07% (Ελεγκτικό Συνέδριο, 2010, σελ. 4). Στην Έκθεση επί του Απολογισμού και του Ισολογισμού του Κράτους για το Οικονομικό Έτος 2009 (Ελεγκτικό Συνέδριο, 2010, σελ. 5) αναφερόταν (Ρουκανάς Σ., Σκλιάς Π., 2014):

Τα φορολογικά έσοδα (άμεσοι και έμμεσοι φόροι) κάλυψαν το 28,75% των συνολικών εσόδων, ενώ αντιστοιχούν στο 18,86% του ΑΕΠ, έναντι στόχου 25,20% του Προϋπολογισμού, παρουσιάζοντας μείωση έναντι του προηγούμενου οικονομικού έτους 2008 κατά 2.654.382.384,74 ευρώ και κατά ποσοστό 5,59%. Υπολείπονται του στόχου του Προϋπολογισμού, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν υστέρηση έναντι των προβλέψεων κατά 12.831.127.763,01 ευρώ. Έτσι, ο συντελεστής ελαστικότητας με τον οποίο εκφράζεται ο ρυθμός μεταβολής των φορολογικών εσόδων σε σχέση με τη μεταβολή του ΑΕΠ ανήλθε το οικονομικό έτος 2009 στο 8,12, από 0,75 που είχε διαμορφωθεί το οικονομικό έτος 2008, ενώ το ΑΕΠ μειώθηκε σε σχέση με το 2008 κατά 0,69% και τα φορολογικά έσοδα μειώθηκαν κατά 5,59%, δηλαδή η συρρίκνωση των φορολογικών εσόδων είναι σαφώς μεγαλύτερη της μείωσης του ΑΕΠ.

Συμπεράσματα

Η ελληνική πολιτική σκηνή χαρακτηρίζεται κατά την περίοδο αυτή από υψηλή μεταβλητότητα, καθώς από τη μεταπολίτευση και έπειτα έχουν διαδεχθεί τη διακυβέρνηση της Ελλάδας 14 διαφορετικοί κυβερνητικοί σχηματισμοί. Ωστόσο, το βασικό πρόβλημα που εντοπίζεται είναι αυτό του έντονου δικομματισμού, καθώς σχεδόν διαχρονικά τα δύο μεγαλύτερα κόμματα της ελληνικής πολιτικής σκηνής λάμβαναν πάνω από το 80% των ψήφων των Ελλήνων ψηφοφόρων. Άλλο σημαντικό πρόβλημα είναι αυτό των προβληματικών επιλογών πολιτικής των κομμάτων εξουσίας. Τα κόμματα εξουσίας, δημιουργήσαν ένα πελατειακό σύστημα στην Ελλάδα, διευρύνοντας συνεχώς το μέγεθος του δημόσιου τομέα προκειμένου το μέρος του πληθυσμού το οποίο θα έβρισκε απασχόληση στο δημόσιο να αποτελέσει την εκλογική τους βάση στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Σε πολιτικό αλλά και σε οικονομικό επίπεδο, μια από τις σημαντικότερες εξελίξεις κατά την περίοδο αυτή ήταν η είσοδος της ελληνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ευρωζώνη. Σε οικονομικό επίπεδο, η ανάλυση πραγματοποιείται σε δύο στάδια. Το πρώτο στάδιο αφορά την περίοδο από το 1980 έως και το 2008, και το δεύτερο στάδιο την περίοδο από το 2008, όταν εμφανίστηκαν τα πρώτα σημάδια της κρίσης στην ελληνική οικονομία, έως και το 2010 και την υπογραφή του πρώτου προγράμματος προσαρμογής για την ελληνική οικονομία. Κατά το πρώτο στάδιο, η ελληνική οικονομία σημείωσε σημαντικές επιδόσεις, κυρίως λόγω της προσπάθειας που κατέβαλε πριν το 2001 ώστε να πιάσει τους απαραίτητους στόχους για να ενταχθεί στην Ευρωζώνη και της διαδικασίας σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με τις περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρωζώνης μετά το 2001. Επιπρόσθετα, πρόκειται για μια περίοδο σχετικής αύξησης της απασχόλησης, και των δημοσίων δαπανών και άρα αύξησης της κατανάλωσης και μείωσης των αποταμιεύσεων και των επενδύσεων. Τα αρνητικά σημεία της περιόδου αυτής –και τα οποία σε σημαντικό βαθμό είναι υπεύθυνα για τα προβλήματα που ξέσπασαν κατά το επόμενο στάδιο ανάλυσης– ήταν η συνεχής αύξηση των δημοσίων η οποία δε θα μπορούσε να συνεχιστεί χωρίς την αύξηση του δημοσίου χρέους, το οποίο έφτασε σε υπέρογκο και μη διαχειρίσιμο ύψος, καθώς και η συνεχής μείωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Αποτέλεσμα των πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, ήταν τα επόμενα δύο έτη (2008-2010), να αποτελέσουν έτη κατά τα οποία εμφανίστηκαν τα πρώτα συμπτώματα της επερχόμενης οικονομικής κρίσης για την Ελλάδα. Κατά τη χρονική περίοδο μεταξύ του Ιουλίου και του Αυγούστου του 2009, όταν δηλαδή ξεκίνησε η περιπέτεια για την Ελληνική

οικονομία, έγινε κατανοητό ότι επέρχεται μία βαριά αρνητική εξέλιξη με άγνωστες διαστάσεις και επιπτώσεις για την οικονομία και την κοινωνία. Όταν τέθηκε θέμα πτώχευσης της ελληνικής οικονομίας (Νοέμβριος 2009 – Φεβρουάριος 2010), η ελληνική κυβέρνηση είχε δύο δρόμους να ακολουθήσει: α) να πάρει εγκαίρως πολύ σκληρά μέτρα δημοσιονομικής πειθαρχίας, και β) να ζητήσει την ένταξη της χώρας σ' ένα πρόγραμμα διάσωσης. Στις αρχές του 2010, η ελληνική κυβέρνηση –μην μπορώντας να αναλάβει το κόστος της ευθύνης της διαχείρισης της κατάστασης- επέλεξε την ένταξη σε ένα Μνημόνιο υπό τον έλεγχο της Τρόικα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΔΝΤ και ΕΚΤ). Το πολιτικό σύστημα, το ελάχιστο που όφειλε να κάνει, ήταν να είχε εκτιμήσει την κατάσταση που θα επέφερε η εφαρμογή του μνημονίου που σχεδιάστηκε για την Ελλάδα καθώς τα υπογεγραμμένα προγράμματα πολύ δύσκολα μπορούν να μεταβληθούν, διότι η έγκρισή τους περιλαμβάνει περίπλοκες θεσμικές διαδικασίες. Οι παραπάνω καταστάσεις οδήγησαν την ελληνική οικονομία σε μια υφεσιακή περίοδο λιτότητας και κοινωνικών αντιδράσεων.

Τέλος, και όσον αφορά την περίοδο μετά την κρίση χρέους που εκδηλώθηκε στο τέλος του 2009, βρίσκεται από τις αρχές του 2010 εκτός διεθνών χρηματαγορών και από το Μάιο του ίδιου έτους, ουσιαστικά τελεί υπό διεθνή οικονομικό έλεγχο. Σχεδόν τέσσερα χρόνια, μετά την έναρξη του πρώτου Μνημονίου, ύστερα από την εφαρμογή ενός εκτεταμένου προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής έχει επιτύχει τη μετατροπή ενός τεράστιου πρωτογενούς ελλείμματος σε πλεόνασμα. Ωστόσο, το τίμημα ήταν και παραμένει ιδιαίτερα βαρύ για την κοινωνία μας και ιδίως για τα χαμηλότερα εισοδηματικά τμήματα του πληθυσμού. Η δημοσιονομική προσαρμογή επιχειρείται με δύο άξονες παρεμβάσεων:

1. Με τη μείωση των δαπανών του Δημοσίου και τη μείωση του ποσοστού συμμετοχής του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα.
2. Με την υπέρμετρη αύξηση των φορολογικών επιβαρύνσεων και την υπερφορολόγηση του εισοδήματος, της κατανάλωσης και της περιουσίας. Οι δεσμεύσεις έναντι των πιστωτών της χώρας για ταχεία δημοσιονομική προσαρμογή οδήγησε στη λήψη ακραίων μέτρων που οδήγησαν στη μείωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού. Ο συνδυασμός της μείωσης των δαπανών για μισθούς-συντάξεις-επιδόματα και της σημαντικής αύξησης της φορολογίας, μείωσαν το διαθέσιμο εισόδημα των πολιτών σε δραματικά επίπεδα. Παράλληλα, εντάχθηκαν οι εισοδηματικές και κοινωνικές ανισορροπίες.

Η Ελλάδα είναι μια από τις χώρες με πολύ υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές στο εισόδημα και την κατανάλωση. Παρόλα αυτά το σύνολο των φορολογικών εσόδων, αλλά και

τα έσοδα από το φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων κινούνται πολύ χαμηλότερα σε σχέση με τα μέσα Ευρωπαϊκά επίπεδα ως ποσοστό του Α.Ε.Π. Κύρια αιτία αποτελεί το υψηλό ποσοστό παραοικονομίας στη χώρα μας, αλλά και οι στρεβλώσεις του φορολογικού συστήματος, καθώς πολλές κατηγορίες φορολογουμένων απαλλάσσονταν (μέχρι πρότινος) από την καταβολή φόρου για μεγάλο μέρος του εισοδήματός τους.

Η πίεση για την επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων οδήγησε, σε αρκετές περιπτώσεις, στην επιλογή δυσβάστακτων φορολογικών μέτρων. Αυτό που προκύπτει από τα προηγούμενα κεφάλαια είναι ότι κυρίως μετά το 2011 και με στόχο τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης και την αύξηση των φορολογικών εσόδων, αυξήθηκε η φορολογική επιβάρυνση όλων των εισοδηματικών κλιμακίων και, για πρώτη φορά μετά από χρόνια, καταβάλλουν φόρο εισοδήματος ακόμη και φυσικά πρόσωπα με χαμηλό εισόδημα, συμπεριλαμβανομένων των χαμηλόμισθων και χαμηλοσυνταξιούχων. Ωστόσο, παρά την επιβολή νέων φορολογικών επιβαρύνσεων και την αύξηση της μέσης φορολογικής επιβάρυνσης, τα φορολογικά έσοδα, τόσο σε ονομαστικό επίπεδο, όσο και ως ποσοστό του Α.Ε.Π το 2013, εμφάνισαν σημαντική πτώση σε σχέση με το 2009, ενώ αυξήθηκαν οι ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις των ιδιωτών προς το κράτος. Σε αντίθεση με το παρελθόν, η βασική αιτία, σήμερα, θα πρέπει να αναζητηθεί στην αδυναμία μεγάλου τμήματος των φορολογουμένων να ανταποκριθεί στις, ολοένα και αυξανόμενες, φορολογικές επιβαρύνσεις.

Προκειμένου επομένως, να βελτιώσουμε την ανισοκατανομή εισοδήματος στην Ελλάδα μοναδική προϋπόθεση είναι η οικονομία να επανέλθει, το συντομότερο δυνατό, σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Δεν υπάρχει άλλος ασφαλής δρόμος για την αποκατάσταση της κοινωνικής συνοχής και τη βελτίωση της κατανομής του εισοδήματος. Επιπρόσθετα, σε οικονομία με παρατεταμένη ύφεση, τα όρια της φορολογικής πολιτικής για τη μείωση των ελλειμμάτων έχουν ήδη εξαντληθεί. Το κράτος οφείλει να αναζητήσει άλλες πολιτικές για την επίτευξη των στόχων του και όχι οριζόντια φορολογικά μέτρα που επιτείνουν τις υφεσιακές συνθήκες της οικονομίας.

Βιβλιογραφία

- Ρουκανας, Σ. Σκλιάς Π. (2014), *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 – 2010: Από την ONE στο Μηχανισμό Στήριξης*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.
- Γκίνογλου, Δ. (2004), *Φορολογική λογιστική*, Εκδόσεις Ανικούλα, Θεσσαλονίκη.
- Σελλάς, Σ. (1989), *Το ελληνικό φορολογικό σύστημα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Ehlermann C.D. (1997), *Differentiation, Flexibility, Closer Cooperation*, European University Institute, Florence, Italy.
- Devuyst Y. (1999), *The Community-Method After Amsterdam*, Journal of Common Market Studies, Bristol, UK.
- Ήφαιστος, Π. (2010) *Διεθνής Πολίτικη Οικονομία: Διαδρομή, Περιεχόμενο, Σημα-σία*. άρθρο, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://ifestos.edu.gr/2016/03/17/%CF%80-%CE%AE%CF%86%CE%B1%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%82-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1/>
- Κότιος, Α., και Γαλανός, Γ. (2010) *Κρίση της Οικονομίας ή Κρίση της Οικονομικής Επιστήμης; Μύθοι και Πραγματικότητα ενός Δογματικού Διαλόγου»* Σειρά Ερευνητικών Εργασιών (ΤΜΧΠΠΑ), τόμ. 16, τευχ. 11.
- Κρουγκμαν, Π. (2009), *Η Κρίση τον 2008 και η Επιστροφή των Οικονομικών της Ύφεσης*, μτφρ. Α. Αλαβάνου, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.
- Ο'Brien, R., και Williams, M. (2011), *Παγκόσμια Πολίτικη Οικονομία: Εξέλιξη και Δυναμικές*, μτφρ. Κ. Κρίτσης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Σκλιάς, Π., Ρουκανάς, Σ., και Μαρής, Γ. (2012), *Η Πολίτικη των Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σχέσεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Τσουλιφίδης, Α. (2011), *Ιστορία Οικονομικής Θεωρίας και Πολιτικής*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Χατζηκωνσταντίνου, Γ. Θ. (1998) *Στα Δεσμά τον Μυθοποιημένου Οικονομικού Παραδείγματος (Συνειδητοποιώντας τη Μεταλλαγή και Κατανοώντας την Πολνπλοκότητα)*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Καραβίτης, Ν (2008), *Δημόσιο Χρέος και Έλλειμμα*, Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα.
- Smith P. (1994) *Assessing the Size of the Underground Economy: The Canadian Statistical Perspective*, Canadian Economic Observer, Canada.

- Πετράκης Π.Ε. (2010) *Η Ελληνική Οικονομία: Προκλήσεις (Μέχρι το 2010)*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Παυλόπουλος Π.Γ. (2002) *Η παραοικονομία στην Ελλάδα: Επανεξέταση*, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Αθήνα
- Βουργανά Μ., Νότης Ν. (2009) *Η κρίση της Ελληνικής Οικονομίας και η αντιμετώπισή της*, Οικονομικό επιμελητήριο Ελλάδος, Αθήνα
- Λιούκας Σ. (2010) *Οι Ελληνικές επιχειρήσεις μετά την κρίση: Προοπτικές και στρατηγικές για διεθνή ανταγωνιστικότητα*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα.
- Καυκά Κ. (2013) *Ανταγωνιστικότητα και Επιτυχία των Οικονομιών στην Ευρωζώνη*, ΕΚΠΑ, Αθήνα.
- Αλογοσκούφης, Γ. (2009), *Η Ελλάδα μετά την Κρίση*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.
- Αργείτης, Γ. (2004), *Απορρύθμιση και Νομισματική Σταθερότητα: Ο Εγκλωβισμός της Οικονομικής Πολιτικής στο Μύθο της Αγοράς* (εισήγηση στο 9ο Επιστημονικό Συνέδριο, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 9-12 Απριλίου 2003), Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
- Βαβούρας, Ι. (1994), *Εθνική Οικονομική Πολίτική και ΟΝΕ*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- De Grauwe, P. (2003), *Τα Οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης*, μτφρ. Α. Σοκοδήμος, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας (1980-1990), *Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδας*, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας, Αθήνα.
- Gilpin, R. (2000), *Η Πρόκληση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού - Η Παγκόσμια Οικονομία τον 21ο Αιώνα*, 3η έκδοση, μτφρ. Γιώργος Κατσιλιέρης, Εκδόσεις Ποιότητα – Princeton University Press, Αθήνα.
- Καζάκος, Π. (2010), *Από τον Ατελή Εκσυγχρονισμό στην Κρίση - Μεταρρυθμίσεις, Χρέη και Αδράνεις στην Ελλάδα (1993-2010)*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Καζάκος, Π. (2009), *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά - Οικονομία και Οικονομική Πολιτική στη Μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Παπανδρέου, Α. (1974), *Πατερναλιστικός Καπιταλισμός*, Εκδόσεις Καρανάση, Αθήνα.
- Afxentiou, P. C. (2000) *Convergence, the Maastricht Criteria and their Benefits*, The Brown Journal of World Affairs, vol. 7, no 1.
- Alesina, A., and Grilli, V. (1993), *On the Feasibility of a One-speed or Muld-speed European Monetary Union*, Economics and Politics, vol. 5, no 2.
- Ai ds, M. (2003), *Reflections on the Optimal Currency Area (OCA) - Criteria in the Light of EMU*, International Journal of Finance and Economics, vol. 8, no 4.

- Bayoumi, T., and Eichengreen, B. (1993), *Shocking Aspects of European Monetary Unification* In F. Torres and F. Giavazzi (eds), *Adjustment and Growth in the European Monetary Union.*, Cambridge University Press, New York.
- Bearce, D. H. (2009), *EMU: The Last Stand for the Policy Convergence Hypothesis?*, Journal of European Public Policy, vol. 16, no 4..
- Bini-Smaghi, L., Paddoa-Schioppa, T., and Papadia, F. (1993), *The Policy History of the Maastricht Treaty: The Transition to the Final Stage of EMU*. In CEPR, *The Monetary Future of Europe*. London, Centre for Economic Policy Research.
- Bladen-Hovell, R. (2007), *The Creation of EMU*, In M. Aids and F. Nixson (eds), *The Economics of the European Union: Policy and Analysis*, 4th edition. New York, Oxford University Press.
- Committee for the Study of Economic and Monetary Union (1989), *Report on Economic and Monetary Union in European Community*, Delors Report, Luxembourg.
- Dinan, D. (2005), *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*, Hampshire, Palgrave Macmillan.
- Dominguez, K. M. E. (2006), *The European Central Bank, the Euro, and Global Financial Markets*, Journal of Economic Perspectives, vol. 20, no 4.
- Eichengreen, B., and Frieden, J. A. (1993), *The Political Economy of European Monetary Unification - An Analytical Introduction*. Economics and Politics, vol. 5, no 2.
- European Commission (1990), *Economic and Monetary Union*. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.
- European Monetary Institute (1998). *Convergence Report*, European Monetary Institute, Frankfurt.
- Hix, S. (2005), *The Political System of the European Union*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Issing, O. (2010), *The Birth of the Euro*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Letiche, J. M. (1992), *Maastricht: Prospect and Retrospect (Working Paper Series, no 92-205)*, University of California, Department of Economics, Berkeley.
- Mayer, T. (2012), *Europe's Unfinished Currency*, Anthem Press, London.
- Morales, A., and Padilla, A. J. (1994). *Designing Institutions for International Monetary Co-Operation*. Madrid, CEMFI.
- Τσαχάκης Κ. (2009) *Έρχονται σκληρά μέτρα...*, Έθνος, Αθήνα.

Υπουργείο Οικονομικών (2010) *Συνέντευξη Τύπου του Υπουργού Οικονομικών για το Πρόγραμμα Οικονομικής Πολίτικης Για Τον Μηχανισμό Στήριξης Από Την Ευρωζώνη Και Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο*, Γραφείο Τύπου

Τράπεζα της Ελλάδος (2011) *Οικονομικό δελτίο*, Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα.

Ινστιτούτο Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων, ΓΣΕΒΕΕ (2009) *Χρηματοδότηση μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων*, ΙΜΕ, ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα.

Καπόπουλος, Π., και Παπαδημητρίου, Π. (1997), *Ενιαίο Νόμισμα και Ελληνική Βιομηχανία*, Αθαν. Σταμούλης, Αθήνα.

Παπαδημητρίου, Π. (2008), *Η Ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Διεθνές Περιβάλλον*, Στο συλλογικό τόμο Ι. Κωνσταντίνιδης (επιμ.), *Η Ευρωπαϊκή Ένωση στο Αιθνές Σύστημα*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Αντζουλάτος, Α. Α. (2011), *Τραπεζική - Τάσεις (Πριν) & Προοπτικές (Μετά την Κρίση)*, στο Γ. Κ. Χαρδούβελης και Χ. Β. Γκόρτσος (επιμ.), *Η Διεθνής Κρίση, η Κρίση στην Ευρωζώνη και το Ελληνικό Χρηματοπιστωτικό Σύστημα*, Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, Αθήνα.

Αρτίκης, Γ. (2007), *Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα*, Πανεπιστήμιο Πειραιά, Πειραιάς.

Γκαργκάνας, Ν. Χ., Bryant, R. C., και Ταβλάς, Γ. Σ. (επιμ.) (2002), *Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της Ελλάδος*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα / The Brookings Institution, Ουάσινγκτον.

Ελληνική Ένωση Τραπεζών (2013) *Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα το 2011 και το 2012*, ΕΕΤ, Αθήνα.

Ελληνική Ένωση Τραπεζών (2010), *Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα το 2010*, ΕΕΤ, Αθήνα.

Καρατζάς, Θ. (2003), *Οι Τράπεζες Μοχλός της Ανάπτυξης*, ΕΕΤ, Αθήνα.

Μόσχος, Δ., και Χορταρέας, Γ. (2011), *Χρηματοπιστωτικό Σύστημα και Οικονομική Δραστηριότητα*, στο Γ. Κ. Χαρδουβελής και Χ. Β. Γκόρτσος (επιμ.), *Η Διεθνής Κρίση, η Κρίση στην Ευρωζώνη και το Ελληνικό Χρηματοπιστωτικό Σύστημα*, Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, Αθήνα.

Σαπουντζόγλου, Γ., Χατζηκωνσταντίνου, Γ., Μητράκος, Θ., και Πεντότης, Χ. (2010), *Μορφολογία του Ελληνικού Τραπεζικού Συστήματος και η Διεθνής Χρηματοπιστωτική Κρίση: Οικονομικές και Κοινωνικές Επιπτώσεις*, ΟΕΕ, Αθήνα.

Σπαρτιώτης, Δ., και Στουρνάρας, Ι. (2010), *Τα Θεμελιώδη Αίτια της Κατάρρευσης των Τραπεζών και των Χρηματοοικονομικών Αγορών*, Gutenberg, Αθήνα.

Τσιριτάκης, Ε., και Τσιριγωτάκης, Η. (2011) *Συγκέντρωση και Ανταγωνιστικότητα στον Τραπεζικό Τομέα*, στο Γ. Κ. Χαρδουβελής και Χ. Β. Γκόρτσος (επιμ.), *Η Διεθνής Κρίση, η*

Κρίση στην Ευρωζώνη και το Ελληνικό Χρηματοπιστωτικό Σύστημα, Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, Αθήνα.

Τράπεζα της Ελλάδος (2014) *Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης, Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013, Δημόσιες Παρεμβάσεις και Θεσμικές Δράσεις για τη Διαφύλαξη της Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και την Υπέρβαση της Κρίσης*, Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Αθήνα.

Μπασάρας Α. (2010) Ελληνική Οικονομική Κρίση. Ανασκόπηση, Ανάλυση και Προοπτική, άρθρο, διαθέσιμο στον ιστότοπο:

https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0ahUKEwiQ_eSZqbPLAhXB7xQKHTdiA3gQFggpMAI&url=http%3A%2F%2Fwww.elesme.gr%2Ffelesmegr%2Fellinikioikonomikikrises.pdf&usg=AFQjCNFYy88 quqV1T1-tdIQSql3_CIdHiw&bvm=bv.116274245,d.d24&cad=rja

Βαγιανός Δ., Χαλιάσος Μ. (2011) *Πως μπορεί η Ελλάδα να ξαναμπει σε τροχιά ανάπτυξης*, άρθρο, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://greekeconomistsforreform.com/wp-content/uploads/Getting-Greece-back-on-Track-How.pdf>

Αλογοσκούφης, Γ. (2013) *Προσδιοριστικοί Παράγοντες της Συνσώρευσης του Δημοσίου Χρέους στην Ελλάδα, 1975-2009*, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Αθήνα.

Αρμάγου, Ι., Μουρμουράς, Ι., Ράπανος, Β., Πατσουράτης, Β., Σταϊκουρας, Χρ., και Χιόνης, Δ. (2005), *Το Δημοσιονομικό Πρόβλημα στην Ελλάδα Σήμερα*, Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, Αθήνα.

Βαληνάκης, Γ., Καζάκος, Π., και Μαραβέγιας, Ν. (2013), *Η Έξοδος από την Κρίση: Εφαρμόσιμες Εναλλακτικές Προτάσεις*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας Jean Monnet, Αθήνα.

Δερτιλής, Γ. (2010), *Η Ιστορία δεν Επαναλαμβάνεται και δεν Διδάσκει: Οικονομικές Κρίσεις και Κράτος στην Ελλάδα»* (ετήσια διάλεξη ΕΛΙΑΜΕΠ, 4 Μαρτίου 2010), ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα.

Δημέλη, Σ. Π., Κολλίντζας, Τρ., και Χριστοδουλάκης, Ν. (1996), *Βασικά Χαρακτηριστικά της Οικονομικής Ανάπτυξης στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Μελέτες Οικονομικής Πολιτικής.

ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2010). Δελτίο Τύπου 15/11/2010, Ελληνική Στατιστική Αρχή, Αθήνα.

Μανεσιώτης, Β., και Reischauer, R. (2002), *Η Δημοσιονομική Πολιτική στην Ελλάδα και η ONE*, στο R. Bryant, Ν. Γκαργκάνας και Γ. Ταβλάς (επιμ.), *Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της Ελλάδος*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα / The Brookings Institution, Ουάσινγκτον.

- Παπαδήμος, Λ. (2002), *Επιδόσεις της Ελληνικής Οικονομίας και Προκλήσεις Πολιτικής*, Εναρκτήρια ομιλία στο R. Bryant, N. Γκαργκάνας και Γ. Ταβλάς (επιμ.), Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της Ελλάδος, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα / The Brookings Institution, Ουάσινγκτον.
- Στουρνάρας, Γ., και Αλμπάνη, Μ. (2008), *Η Ελληνική Οικονομία μετά την Κρίση: Αναζητώντας Ένα Νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο*, Εκδόσεις IOBE, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών (2013), *Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2014*, Υπουργείο Οικονομικών, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών (2009), *Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2010*, Υπουργείο Οικονομικών, Αθήνα. Προσβάσιμο στο <http://www.minfin.gr/budget/2010/proyp/index.html>
- Υπουργείο Οικονομικών (2005), *Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2006*, Υπουργείο Οικονομικών, Αθήνα. Προσβάσιμο στο <http://www.minfin.gr/budget/2006/proyp06>
- Υπουργείο Οικονομικών, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Γενική Διεύθυνση Θησαυροφυλακίου και Προϋπολογισμού (2009), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2009 - Πορεία Εκτέλεσης*. Αριθμός Δελτίου 12, Δεκέμβριος 2009.
- Υπουργείο Οικονομικών, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Γενική Διεύθυνση Θησαυροφυλακίου και Προϋπολογισμού (2007), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2007 - Πορεία Εκτέλεσης*. Αριθμός Δελτίου 12, Δεκέμβριος 2007.
- Υπουργείο Οικονομικών, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Γενική Διεύθυνση Θησαυροφυλακίου και Προϋπολογισμού (2006), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2006 - Πορεία Εκτέλεσης*. Αριθμός Δελτίου 12, Δεκέμβριος 2006.
- Υπουργείο Οικονομικών, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Γενική Διεύθυνση Θησαυροφυλακίου και Προϋπολογισμού (2005) *Κρατικός Προϋπολογισμός 2005 - Πορεία Εκτέλεσης*. Αριθμός Δελτίου 12, Δεκέμβριος 2005.
- Alogoskoufis, G. (1995), *The Two Faces of Ianus: Institutions, Policy, Regimes and Macroeconomic Performance in Greece*. Economic Policy, vol. 10, no 20.
- European Commission (2013), *Annual Macro-economic Database*, Προσβάσιμο στο http://ec.europa.eu/economy_fmance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm
- Moore, J. M. (2013), *Goldman Would Refuse Another Greece Swap, Sherwood Says*, Άρθρο στο Bloomberg.com, προσβάσιμο στο <http://www.bloomberg.com/news/2013-11-22/goldman-would-refuse-another-greece-swap-sherwood-says.html>